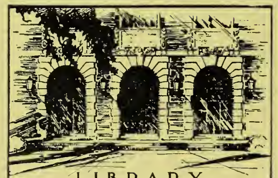

M. PORCI CATONIS

DE AGRI CVLTVRA

LIBER

RECOGNOVIT

HENRICVS KEIL.

M. PORCI CATONIS

DE AGRI CVLTVRA

LIBER

RECOGNOVIT

HENRICVS KEIL

LIPSIAE

IN AEDIBVS B. G. TEVBNERI

MDCCCLXXXXV

LIPSIAE: TYPIS B. G. TEUBNERI

PRAEFATIO

Catonis librum de agricultura non integrum habemus qualem Cato scripserat, sed diuturno usu mutatum. quo factum est, ut non solum in dicendi genere quaedam ad posterioris aetatis usum accommodarentur et cum prisci sermonis reliquiis recentiora miscerentur, sed etiam ordo rerum tractatarum et forma libri nonnullis locis perturbaretur et quaedam omnino — ut puto — omitterentur. quamquam enim aliquid in hoc genere tribuendum esse neglegentiae scriptoris facile concedo, tamen hanc quae nunc est formam Catonis esse nego. haec igitur, quae olim depravata esse censeo, nunc corrigere a consilio operis a me suscepti alienum erat: sed quaecumque librariorum culpa vel imprudentia editorum corrupta esse videbantur pro viribus emendare mihi proposueram. quo in opere quas olim rationes in editione librorum rerum rusticarum Varronis secutus eram, eisdem in hoc Catonis libro iterum usus sum: et ut facile appareret legentibus, quid in Marciano codice, quo uno omnis horum librorum memoria continetur, scriptum fuisset, quid in corrupta codicis lectione studio editorum et doctorum virorum correctum et in novam editionem receptum, in subiecta adnotatione primum codicis lectionem posui, in altera parte separatim ab illa virorum doctorum emendationes.

Paullo difficilius autem erat in Catonis libro archetypi lectiones eruere quam in libro Varronis. Nam quoniam et Politianum qui ipsum codicem inspexerat

et discrepantiam scripturae in editione principe adnotaverat, saepe rem neglegentissime egisse constat neque in recentioribus codicibus veterem scripturam semper accurate expressam esse animadverti, ad fidem Politiani examinandam et supplendam pluribus apographis opus erat. Rem igitur tali modo institui: ubicumque consentientibus omnibus vel plurimis apographis cum testimonio Politiani de scriptura archetypi constabat, hanc solam posui; ubi autem discrepantia librorum manu scriptorum de fide Politiani dubitationem movebat vel etiam aperte rectius in illis vetus scriptura servata erat, utramque lectionem exhibui. qua in re quae Politianus e vetere libro adnotaverat apposita nota nominis *Pol.*, quae in principe editione non mutata reliquerat *V* nota significavi (pro *V* posui *v*, ubi testimonio Politiani solius Merulae esse scripturam editionis principis demonstratur), codicum denique lectiones aut communi signo *apogr.* comprehendi aut ubi singuli libri nominandi erant suis notis indicavi. Libri autem quibus usus sum hi sunt:

A = codex Parisinus 6884 A;
b = codex Laurentianus 51, 2;
c = codex Caesenas bibliothecae Malatestianae;
f = codex Laurentianus 51, 1;
m = codex Mediceus vel Laurentianus 30, 10.

Praeter libros manu scriptos adhibui editionem Victorii anni 1541, qui unus post Politianum ipsum Marcianum codicem usurpaverat et lectiones haud paucas in suam editionem receperat, alias in explicationibus adnotaverat: ex qua editione non modo eas adnotationes adscivi, quibus certa testimonia inerant, sed etiam ipsius contextus lectiones haud paucas, quae quoniam in prioribus editionibus non inventae sunt neque coniecturae editoris debentur, non potuerunt non ex codice peti: has igitur ad apographorum testimonia confirmanda addidi.

In indicanda scripturae discrepantia id egi, ut quid

a Politiano e codice adscriptum quidque ex eius silentio concludendum esset, ubique indicaretur et ab his ubi apographa vel Victorii editio dissentiret adnotaretur. neque tamen eadem ratione in omnibus constanter usus sum. nam in graviore scripturae discrepantia ipsius Politiani lectionem posui et apographorum vel Victorii testimonia uncis inclusa addidi; aliis locis discrepantes lectiones posui omnes et quis rectius archetypi scripturam expressisset legentibus diiudicandum reliqui. semper autem curavi, ne quid deesset, quod ad archetypi lectionem eruendam utile videretur.[1])

1) His quae sic fere ut exhibentur scripta reliquit Henricus Keil non est quod plura addantur: cetera enim commodissime ex maioris editionis et commentarii praefationibus petentur: alia in prolegomenis editionis minoris Varronis exposita sunt. Restat, ut commemorem me, cui propinquorum voluntate chartae ab editore relictae commissae erant, antequam typothetae traderentur, in ipso contextu praeter paucissima, quae ipsum mutaturum fuisse mihi persuasissem, nihil mutavisse, aliquanto plura in adnotatione, sed talia, quae rationis institutae norma poscere videretur: quo in labore mihi consueta Schoellii mei societas numquam defuit.

Ienae.

G. Goetz.

M. PORCI CATONIS

DE AGRI CVLTVRA LIBER

CAPITVLA

I Quo modo agrum emi pararique oporteat
II Patris familiae officia
III Auctionem uti faciat
IIII Prima adulescentia agrum conserere oportere
V Villam rusticam uti aedificatam habeat
VI Bubilia uti bene aedificata habeas
VII Vilici officia
VIII Agrum quibus locis conseras
VIIII De fundo suburbano
X Ficos quo loco seras
XI Salicta locis aquosis
XII Quo modo oletum agri iug. CCXL instruere oporteat
XIII Quo modo *vineae* iug. C instruere oporteat
XIIII Quo modo vasa torcula quinque iuga instruere oporteat
XV Quo modo torcularium et cellam oleariam parare oporteat

---

1 *Sine inscriptione* (Marci Catonis prisci de re rustica libri capita *V*). *numeros capitulorum om. c et Victorius, add VA* 3 familiae (familias *V*, familiae *apogr. et Vict.*) 8 Vilici *A*, Villici *V* 13 oleum 15 Quomodo iug. CC instituere (instruere *A*) oporteat 16 Quomodo uasa torcula quinque iuga instruere oporteat *A et Vict., om. Vc*

---

13 oletum *Victorius* 15 Quomodo vineae iug. C instituere oporteat *Victorius*

---

1 opus sint (opus sunt *Pol. c*, opus sint *A et Vict.*) 2 sicut locabis *Pol.*, si atlocabis *A*, *om. c* 5 tempestiua est 9 Cupam (Cupam trapeti *Pol.*, Cuppa trapeti *v*) 10 Trapetum quomodo aedifices *A in margine, c et Vict.*, *om. Pol.* 11 opus sint 21 maturae 23 caedatur (seratur *Pol.*, cedatur *apogr.*, caedatur *Vict.*) 26 seligine

---

2 si locabis *Victorius* 5 tempestiva sit *v* 11 opus sunt *v*

XLII Quae mala in segete sint
XLIII De vinea et arboribus putatis
XLIIII De fornace calcaria
XLV Si ligna et virgas non poteris vendere
XLVI Vbi tempestates malae erunt, quid fieri possit
XLVII Per ver quae fiant
XLVIII Insitio vitis et aliarum rerum
XLVIIII Ficos et oleas alio modo
L Sulcos quo modo facias
LI Vitibus sulcos propaginesque
LII Olea quo tempore putetur
LIII De taleis oleagineis
LIIII Seminarium quo modo fiat
LV Harundo quo modo seratur
LVI Pomarium seminarium
LVII De vinea vetere
LVIII Prata quo modo stercorentur
LVIIII Vbi daps profanata erit, quid fiat
LX Propagatio oleae pomorumque
LXI Quae diligentius propagari voles
LXII De faenisicia
LXIII Bubus pabulum
LXIIII De lignis domini
LXV Familiae cibaria quanta dentur
LXVI Vinum familiae quantum detur
LXVII Pulmentarium familiae
LXVIII Vestimenta familiae
LXVIIII Bubus cibaria
LXX Quo modo ager colatur
LXXI Quot plostra habere oporteat
LXXII Funem quam longam esse oporteat
LXXIII De olea colligenda
LXXIIII Oleum viride quo modo fiat
LXXV Custodis et capulatoris officia

---

3 calcaria *apogr. et Vict.*, calcarea *V* 9 facias (fodias *Pol.*, facias *apogr. et Vict.*) 30 Quod

---

1 torculario (torculari *Pol.,* torculario *apogr. et Vict.*) erit (erunt *V,* erit *apogr. et Vict.*) 7 detur *apogr. et Vict., om. V* 14 Encytum *apogr. et Vict.,* Encitum *V* 15 Erneum *apogr. et Vict.,* Herneum *V* 16 Speritam *apogr. et Vict.,* Spaericam *V* 29 Inuoluolus (Conuoluolus *Pol.,* Conuoluulus *v,* Inuoluolus *apogr. et Vict.*) 30 scabiae

---

30 scabrae *v*

---

17 quid facias *apogr. et Vict.,* quam facias *Pol.* 22 quam facias 24 ueratri acri 31 q. a. m. ex oliuis facias *om V, add. apogr. et Vict.*

---

24 veratri atri *Victorius*

CXXVIIII Mustum si voles totum annum habere, quid facias
CXXX Mustacios quem ad modum facias
CXXXI Vinum concinnare ad lotium, si difficile emittit vessica
CXXXII Vinum ad ischiacos concinnare
CXXXIII Vt canes interdiu conclusos habeas, ita ut noctu acriores sint
CXXXIIII Vinum murteum q. a. m. facere debeas
CXXXV Ad tormina et si alvos non consistet, *et* si taeniae et lumbrici molesti erunt, quid facere debeas
CXXXVI Ad dyspepsiam et stranguriam
CXXXVII Si habitationem delutare vis
CXXXVIII Aream quo modo facias
CXXXVIIII Vt ligna amurca spargantur
CXXXX Piro florente ut dapem pro bubus facias
CXLI Dapem quo modo facias
CXLII Propagatio pomorum
CXLIII Antequam messem incipias, ut porcam praecidaneam facias
CXLIIII Quem ad modum tunicas ceterasque res et ubi emas
CXLV Politionem quo pacto redemptori dare debeas
CXLVI Vineam redemptori partiario ut des
CXLVII Vt boves feriis iungere tibi liceat
CXLVIII Quem ad modum lucum conlucare debeas
CXLVIIII Si fodere voles, altero piaculo quid facere debeas
CL Si agrum lustrare vis, quid facere debeas
CLI Vilici officia

---

10 et *post* consistet *om.* 17 florenti 20 porca (porcam *A Vict.*, porca *c Pol.*) 31 lustraueris

---

10 et *add. v* 31 lustrare vis *Victorius*

CLII Vilicae officia
CLIII Lex oleae legundae
CLIIII Lex oleae faciundae
CLV Lex oleae pendentis
CLVI Lex vini pendentis
CLVII Lex vino in doliis
CLVIII Lex pabulo locando
CLVIIII De fructibus ovium vendundis
CLX Cupressum quo modo seras
CLXI De scopis virgeis
CLXII De vino faecato
CLXIII Vinum emptoribus quo modo *ad*metiaris
CLXIIII Per hiemem aquam de agro depellere
CLXV Brassica quot medicamenta in se habeat
CLXVI Alvum si voles deicere, quid facere debeas
CLXVII Intertrigini, si via ibis, remedium
CLXVIII Luxum ut excantes
CLXVIIII Asparagus quo modo seratur
CLXX De salsura ofellae puteolanae

---

1 Vilicae officia *om. Pol. c, postea add. A* 8 De fructibus ouium uendundis *apogr. et Vict.,* Fructus (De fructibus *Pol.*) ouium qua lege uenierit *V* 12 metiaris 14 quod 15 delicere

---

12 admetiaris *v* 15 deiicere *v*

M. PORCI CATONIS
DE AGRI CVLTVRA
LIBER

Est interdum praestare mercaturis rem quaerere,
nisi tam periculosum sit, et item fenerari, si tam ho-
nestum sit. maiores nostri sic habuerunt et ita in
legibus posiverunt, furem dupli condemnari, fenerato-
rem quadrupli. quanto peiorem civem existimarint
2 feneratorem quam furem, hinc licet existimare. et virum
bonum quom laudabant, ita laudabant, bonum agrico-
3 lam bonumque colonum. amplissime laudari existima-
batur qui ita laudabatur. mercatorem autem strenuum
studiosumque rei quaerendae existimo, verum, ut supra
4 dixi, periculosum et calamitosum. at ex agricolis et
viri fortissimi et milites strenuissimi gignuntur, maxi-
meque pius quaestus stabilissimusque consequitur mi-
nimeque invidiosus, minimeque male cogitantes sunt
qui in eo studio occupati sunt. nunc ut ad rem re-
deam, quod promisi institutum principium hoc erit.

I] Praedium quom parare cogitabis, sic in animo ha-
beto, uti ne cupide emas neve opera tua parcas visere
et ne satis habeas semel circumire. quotiens ibis,
2 totiens magis placebit quod bonum erit. vicini quo
pacto niteant, id animum advertito: in bona regione

---

1 *Sine inscriptione* (Marci Catonis prisci de re rustica liber *V*) 20 R. I quomodo agrum emi pararique oporteat

bene nitere oportebit. et uti eo introeas et circum-
spicias, uti inde exire possis. uti bonum caelum ha-
beat, ne calamitosum siet, solo bono, sua virtute valeat.
si poteris, sub radice montis siet, in meridiem spectet, 3
loco salubri, operariorum copia siet, bonumque aqua-
rium, oppidum validum prope siet aut mare aut amnis,
qua naves ambulant, aut via bona celebrisque. siet in 4
his agris, qui non saepe dominos mutant: qui in his
praedia vendiderint, eos pigeat vendidisse. uti bene
aedificatum siet. caveto alienam disciplinam temere
contemnas. de domino bono colono bonoque aedifica-
tore melius emetur. ad villam cum venies, videto, vasa
torcula et dolia multane sient: ubi non erunt, scito 5
pro ratione fructum esse. instrumenti ne magni siet,
loco bono siet. videto, quam minimi instrumenti
sumptuosusque ager ne siet. scito idem agrum quod 6
hominem, quamvis quaestuosus siet, si sumptuosus
erit, relinqui non multum. praedium quod primum 7
siet, si me rogabis, sic dicam: de omnibus agris opti-
moque loco iugera agri centum, vinea est prima, *si
vino bono* vel si vino multo est, secundo loco hortus
inriguus, tertio salictum, quarto oletum, quinto pratum,
sexto campus frumentarius, septimo silva caedua, octavo
arbustum, nono glandaria silva.

Pater familias ubi ad villam venit, ubi larem fa- [II
miliarem salutavit, fundum eodem die, si potest, cir-
cumeat; si non eodem die, at postridie. ubi cognovit,
quo modo fundus cultus siet operaque quae facta in-

---

1 et uiti eo 6 prope siet Si aut mare 9 quos pigeat 20. 21 si vino bono *om.* 25 R. II Patris familiae (familias *Vb,* familiae *A et Vict.*) officia 27 ad postridie 28 opera quaeque facta

---

1 et uti eo *apographa Italorum* 6 prope siet aut mare *Iucundus* 9 eos pigeat *I. F. Gronovius* 20. 21 si vino bono *addidit Ursinus ex Varr. r. r. I 7* 28 operaque quae facta *Iucundus*

fectaque sient, postridie eius diei vilicum vocet, roget,
quid operis siet factum, quid restet, satisne temperi
opera sient confecta, possitne quae reliqua sient con-
ficere, et quid factum vini, frumenti aliarumque rerum
2 omnium. ubi ea cognovit, rationem inire oportet
operarum, dierum. si ei opus non apparet, dicit vili-
cus sedulo se fecisse, servos non valuisse, tempestates
malas fuisse, servos aufugisse, opus publicum effecisse,
ubi eas aliasque causas multas dixit, ad rationem
3 operum operarumque vilicum revoca. cum tempestates
pluviae fuerint, quae opera per imbrem fieri potuerint,
dolia lavari, picari, villam purgari, frumentum trans-
ferri, stercus foras efferri, stercilinum fieri, semen pur-
gari, funes sarciri, novos fieri; centones, cuculiones
4 familiam oportuisse sibi sarcire. per ferias potuisse
fossas veteres tergeri, viam publicam muniri, vepres
recidi, hortum fodiri, pratum purgari, virgas vinciri,
spinas runcari, expinsi far, munditias fieri. cum servi
5 aegrotarint, cibaria tanta dari non oportuisse. ubi *ea*
cognita aequo animo sint, quae reliqua opera sint cu-
rare uti perficiantur. rationes putare argentariam, fru-
mentariam, pabuli causa quae parata sunt; rationem
vinariam, oleariam, quid venierit, quid exactum siet,
quid reliquum siet, quid siet quod veneat: quae satis
6 accipiunda sint, satis accipiantur: reliqua quae sint
uti conpareant. siquid desit in annum, uti paretur:
quae supersint, uti veneant: quae opus sint locato,

---

3 siet confecta 7 sedolosa fęcisse (sedulo se fecisse *V*) 13 stercilinum *Victorius in explicationibus et apographa nonnulla* (stercilinium *Pol. Ab*, sterquilinium *v*) 15 familia 18 expinsi lar 19 ea *om.* 20 quaue (quaeue *c*, que *b*) reliqua *Abc*, quae *V*, queue *mf* 23 oliariam 27 ut ueneant

---

3 sient confecta *Iucundus* 15 familiam *v* 18 far *Victorius et coniectura Politianus* 19 ubi haec cognita *Iucundus*

locentur: quae opera fieri velit et quae locari velit,
uti imperet et ea scripta relinquat. pecus consideret.
auctionem uti faciat: vendat oleum, si pretium habeat, 7
vinum, frumentum quod supersit vendat: boves vetulos,
armenta delicula, oves deliculas, lanam, pelles, plostrum
vetus, ferramenta vetera, servum senem, servum mor-
bosum, et siquid aliut supersit, vendat. patrem familias
vendacem, non emacem esse oportet.

Prima adulescentia patrem familiae agrum con- [III
serere studere oportet. aedificare diu cogitare oportet,
conserere cogitare non oportet, sed facere oportet. ubi
aetas accessit ad annos XXXVI, tum aedificare oportet,
si agrum consitum habeas. ita aedifices, ne villa fun-
dum quaerat *neve fundus villam.* patrem familiae vil- 2
lam rusticam bene aedificatam habere expedit, cellam
oleariam, vinariam, dolia multa, uti lubeat caritatem
expectare: et rei et virtuti et gloriae erit. torcularia
bona habere oportet, ut opus bene effici possit. olea
ubi lecta siet, oleum fiat continuo, ne corrumpatur.
cogitato quotannis tempestates magnas venire et oleam
deicere solere. si cito sustuleris et vasa parata erunt, 3
damni nihil erit ex tempestate et oleum viridius et
melius fiet. si in terra et tabulato olea nimium diu 4
erit, putescet, oleum fetidum fiet. ex quavis olea
oleum [viridius et] bonum fieri potest, si temperi facies.
in iugera oleti CXX vasa bina esse oportet, si oletum 5
bonum beneque frequens cultumque erit. trapetos
bonos privos inpares esse oportet, si orbes contriti

---

2 uti imperet *apogr. et Vict.,* ut imperet *Pol.* 3 R. III Auctionem uti faciat. Auctionem 9 R. IIII Prima adolescentia agrum conserere oportet 14 neve fundus villam *om.* R. V Villam rusticam uti aedificatam habeat. Patrem 20 quod annis *A,* quot annis *V et apographa recentiora* 24 et quauis

---

14 neve fundus villam *addidit Iucundus duce Plinio n. h. XVIII 32* 24 ex quauis *codex Mediceus m et corr A*

sient, ut conmutare possis, funes loreos privos, vectes
senos, fibulas duodenas, medipontos privos loreos.
trochileas graecanicas binis funibus sparteis ducunt:
6 orbiculis superioribus octonis, inferioribus senis citius
duces: si rotas voles facere, tardius ducetur, sed minore
IIII] labore. bubilia bona, bonas praesepis Faliscas clatratas,
clatros interesse oportet pede. si ita feceris, pabulum
boves non eicient. villam urbanam pro copia aedi-
ficato. in bono praedio si bene aedificaveris, bene
posiveris, ruri si recte habitaveris, libentius et saepius
venies: fundus melior erit, minus peccabitur, fructi
plus capies. frons occipitio prior est: vicinis bonus
esto: familiam ne siveris peccare. si te libenter vici-
nitas videbit, facilius tua vendes, opera facilius loca-
bis, operarios facilius conduces: si aedificabis, operis,
iumentis, materie adiuvabunt: siquid bona salute usus
venerit, benigne defendent.
V] Haec erunt vilici officia. disciplina bona utatur.
feriae serventur. alieno manum abstineat, sua servet
diligenter. litibus familia supersedeat: siquis quid deli-
2 querit, pro noxa bono modo vindicet. familiae male
ne sit, ne algeat, ne esuriat: opere bene exerceat,
facilius malo et alieno prohibebit. vilicus si nolet
male facere, non faciet. si passus erit, dominus in-
pune ne sinat esse. pro beneficio gratiam referat, ut
aliis recte facere libeat. vilicus ne sit ambulator, so-
brius siet semper, ad cenam nequo eat. familiam exer-
ceat, consideret, quae dominus imperaverit fiant. ne
3 plus censeat sapere se quam dominum. amicos domini,
eos habeat sibi amicos. cui iussus siet, auscultet. rem

3.4 ducant urbiculis 6 R. VI Bubilia uti bene aedificata habeas. Bubilia 11 melior *VA*, melius *apographa recentiora et Vict.* 14 operas 16 materiae 18 R. VII Vilici officia

---

4 orbiculis *v* 14 opera *Schneiderus*

divinam nisi Conpitalibus in conpito aut in foco ne
faciat. iniussu domini credat nemini: quod dominus
crediderit, exigat. satui semen, cibaria, far, vinum,
oleum mutuum dederit nemini. duas aut tres familias
habeat, unde utenda roget et quibus det, praeterea
nemini. rationem cum domino crebro putet. opera- 4
rium, mercennarium, politorem diutius eundem ne
habeat die. nequid emisse velit insciente domino, neu
quid dominum celavisse velit. parasitum nequem ha-
beat. haruspicem, augurem, hariolum, Chaldaeum ne-
quem consuluisse velit. segetem ne defrudet: nam id
infelix est. opus rusticum omne curet uti sciat facere,
et id faciat saepe, dum ne lassus fiat: si fecerit, scibit 5
in mente familiae quid sit, et illi animo aequiore fa-
cient. si hoc faciet, minus libebit ambulare et valebit
rectius et dormibit libentius. primus cubitu surgat,
postremus cubitum eat. prius villam videat clausa uti
siet, et uti suo quisque loco cubet et uti iumenta pa-
bulum habeant.

Boves maxima diligentia curatos habeto. bubulcis 6
opsequito partim, quo libentius boves curent. aratra
vomeresque facito uti bonos habeas. terram cariosam
cave ne ares, neve plostrum neve pecus inpellas. si
ita non caveris, quo inpuleris, trienni fructum amittes.
pecori et bubus diligenter substernatur, ungulae cu- 7
rentur. scabiem pecori et iumentis caveto: id ex fame
et si inpluit fieri solet. opera omnia mature conficias
face. nam res rustica sic est, si unam rem sero fe-
ceris, omnia opera sero facies. stramenta si deerunt,
frondem iligneam legito, eam substernito ovibus bu-

---

5 praeterea (praeter eas *V*, praeterea *apogr. et Vict.*)
6 putet (paret *V*, patet *corr.* putet *A*, putet *apographa recentiora*) 7 mercenarium 21 opsequito *et s. scr.* l'tor *Pol.* obsequitor *apogr.* 23 plaustrum 24 triennii

---

23 plostrum *Iucundus*

8 busque. stercilinum magnum stude ut habeas. stercus
sedulo conserva: cum exportabis, purgato et conmi-
nuito: per autumnum evehito. circum oleas autumni-
tate ablaqueato et stercus addito. frondem populneam,
ulmeam, querneam caedito per tempus: eam condito
non peraridam, pabulum ovibus. item faenum cordum,
sicilimenta de prato, ea arida condito. post imbrem
autumnum rapinam, pabulum lupinumque serito.

VI] Agrum quibus locis conseras, sic observari oportet.
ubi ager crassus et laetus est sine arboribus, eum
agrum frumentarium esse oportet. idem ager si ne-
bulosus est, rapa, raphanos, milium, panicum, id
maxime seri oportet. in agro crasso et caldo oleam
conditivam, radium maiorem, sallentinam, orcitem,
poseam, sergianam, colminianam, albicerem, quam
earum in iis locis optimam dicent esse, eam maxime
serito. hoc genus oleae in XXV aut in XXX pedes
2 conserito. ager oleto conserundo, *nisi* qui in ventum
favonium spectabit et soli ostentus erit, alius bonus
nullus erit. qui ager frigidior et macrior erit, ibi
oleam licinianam seri oportet. si in loco crasso aut
caldo severis, hostus nequam erit et ferundo arbor
3 peribit et muscus ruber molestus erit. circum coronas
et circum vias ulmos serito et partim populos, uti
frondem ovibus et bubus habeas, et materies, siquo
opus sit, parata erit. sicubi in iis locis ripae aut
locus umectus erit, ibi cacumina populorum serito et
harundinetum. id hoc modo serito: *prius* bipalio vor-

---

1 stercilinum *A,* stercilinium *Pol. et apographa recentiora,* sterquilinium *v* 2. 3 comminuito (communito *V*) 9 R. VIII Agrum quibus locis conseras 17 in *post* aut *om. V, add. apogr. et Vict.* 18 nisi *om.* 21 sin in loco *Vbf,* si in loco *Amc* 22 calido 25 materia 28 prius *om.*

---

18 nisi qui *Varro r. r. I 24* 22 caldo *Iucundus* 25 materies *Varro l. c.* 28 prius *Varro l. c. et Plinius XVI 173*

tito, ibi oculos harundinis pedes ternos alium ab alio
serito. ibi corrudam serito, unde asparagi fiant. nam 4
convenit harundinetum cum corruda, eo quia foditur
et incenditur et umbram per tempus habet. salicem
graecam circum harundinetum serito, uti siet qui
vineam alliges.

Vineam quo in agro conseri oporteat, sic obser-
vato. qui locus vino optimus dicetur esse et ostentus
soli, aminnium minusculum et geminum eugeneum,
helvolum minusculum conserito. qui locus crassior erit
aut nebulosior, ibi aminnium maius aut murgentinum,
apicium, lucanum serito. ceterae vites, miscellae maxime,
in quemvis agrum conveniunt.

Fundum suburbanum arbustum maxime convenit [VII
habere. et ligna et virgae venire possunt, et domino
erit qui utatur. in eodem fundo suum quidquid con-
seri oportet: vitium *genera* conpluria, aminnium mi-
nusculum vinum et maius et apicium. uvae in olla 2
in vinaceis conduntur: eadem in sapa, in musto, in
lora recte conduntur. quas suspendas duracinas amin-
nias maiores, vel ad fabrum ferrarium pro passis eae
recte servantur. poma, mala strutea, cotonea scan- 3
tiana, quiriana, item alia conditiva, mala mustea et
punica (eo lotium suillum aut stercus ad radicem ad-
dere oportet, uti pabulum malorum fiat), pira volaema,
aniciana [et], sementiva (haec conditiva in sapa bona 4

---

2 aspargi 7 oportet 9 eugenaeum 10 crassus 14 R. VIIII De fundo suburbano 17. 18. 19 uitem compularia aminnium minusculum uino et malus (maius *A*) et apicium Eae in olla in uinaces conduntur 20 '*in marginibus vetusti codicis erat hoc verbum* densa, *at intus* lora' *Pol.* aminneas 21. 22 ea recte 23 quiriniana 25 uti fabulim malorum fiant 26 et sementiua (sementina *V*, sementiua *apogr. et Vict.*)

---

2 asparagi *v* 10 crassior *Varro r. r. I 25 et Plinius XIV 46* 19 uinaceis *v* 21. 22 eae recte *Victorius* 23 quiriana *Plinius XV 50* 25 uti pabulum malorum fiat *Gesnerus* uti pabulum malorum fiant *codex Medicus m* 26 aniciana sementiva *Varro r. r. I 59*

erunt), tarentina, mustea, cucurbitiva, item alia genera quam plurima serito aut inserito. oleas orcites, posias: eae optime conduntur vel virides in muria vel in lentisco contusae, vel orcites ubi nigrae erunt et siccae, sale confriato dies V: postea salem excutito, in sole ponito biduum, vel sine sale in defrutum condito. sorba in sapa condere vel siccare: arida facias. item
VIII] pira facias. ficos mariscas in loco cretoso et aperto serito: africanas et herculaneas, sacontinas, hibernas, tellanas atras pediculo longo, eas in loco crassiore aut stercorato serito. pratum si inrigivum habebis, si non
2 erit siccum, ne faenum desiet, summittito. sub urbe hortum omne genus, coronamenta omne genus, bulbos megaricos, murtum coniugulum et album et nigrum, loream delphicam et cypriam et silvaticam, nuces calvas, abellanas, praenestinas, graecas, haec facito uti serantur. fundum *sub*urbanum, et qui eum fundum solum habebit, ita paret itaque conserat, uti quam sollertissimum habeat.

VIIII] Salicta locis aquosis, umectis, umbrosis, propter amnes ibi seri oportet; et id videto uti aut domino opus siet aut ut vendere possit. prata inrigiva, si aquam habebis, id potissimum facito: si aquam non habebis, sicca quam plurima facito. hoc est praedium quod ubi vis expedit facere.

X] Quo modo oletum agri iugera CCXL instruere oporteat. vilicum, vilicam, operarios quinque, bubulcos III,

---

2 quam pluris oleas orchites 4 orcites (orchites *V*) 5 dies V (dies II *Pol. et apographa recentiora,* dies ·u· *A,* dies V *Victorius*) 7 sorua 8 R. X Ficos quo loco seras 14 magaricos 15 cypream (cypram *Pol.,* cypream *vel* cipream *apogr.*) 17 urbanum 20 R. XI Salicta locis aquosis 21 domino] domum 26 R. XII Quomodo oletum agri iugera CCXL instruere oporteat Quomodo — oporteat *post rubricam om.*

---

2 quam plurima *Iucundus* 14 megaricos *Plinius XIX 93* 17 suburbanum *Iucundus*

asinarium I, subulcum I, opilionem I, summa homines
XIII: boves trinos, asinos ornatos clitellarios qui ster-
cus vectent tris, asinum *molarium* I, oves C: vasa 2
olearia instructa iuga V, ahenum quod capiat Q. XXX,
operculum aheni, uncos ferreos III, urceos aquarios III,
infidibula II, ahenum quod capiat Q. V, *operculum aheni*,
uncos III, labellum pollulum I, amphoras olearias II,
urnam quinquagenariam unam, trullas tris, situlum
aquarium I, pelvim I, matellionem I, trullium I, scu-
triscum I, matellam I, nassiternam I, trullam I, can-
delabrum I, sextarium I: plostra maiora III, aratra cum
vomeribus VI, iuga cum loris ornata III, ornamenta
bubus VI: irpicem I, crates stercerarias IIII, sirpeas 3
stercerarias III, semuncias III, instrata asinis III: fer-
ramenta, ferreas VIII, sarcula VIII, palas IIII, rutra V,
rastros quadridentes II, falces faenarias VIII, stramen-
tarias V, arborarias V, securis III, cuneos III, fistulam
farrariam I, forpicis II, rutabulum I, foculos II: dolia 4
olearia C, labra XII, dolia quo vinacios condat X,
amurcaria X, vinaria X, frumentaria XX, *labrum* lupi-
narium I, serias X, labrum eluacrum I, solium I, labra
aquaria II, opercula doliis seriis priva: molas asinarias
unas et trusatilis unas, hispaniensis unas, molilia III,
abacum I, orbes aheneos II, mensas II, scamna magna
III, scamnum in cubiculo I, scabilla III, sellas IIII,
solia II, lectum in cubiculo I, lectos loris subtentos IIII 5

---

1 summa h. XIII 3 molarium *om.* 6 operculum aheni *om.* 7 pollulum I (I *om. Pol., add. apogr.*) oliareas 8 urnam *om. V, add. apogr.* 9.10.11 matelionem (matellionem *Ab*, matelionem *Vcf*) trullium scutriscum (unum *add. V, om. apogr.*) matellam nassiternam trullam (truliam *V*, trullam *apogr.*) candelabrum sextarium plostra 13 urpicem grates stergerarias 16 falces fenarias ·N· III 19 oliaria 20 labrum *om.* 26 solla II

---

3 asinum molarium I *Meursius ex Varrone I 19* 13 irpicem *Beroaldus* 16 falces fenarias VIII *codex Mediceus m* 20 labrum lupinarium *Iucundus* 26 solia duo *v*

et lectos III: pilam ligneam I, fullonicam I, telam togalem I, pilas II, pilum fabarium I, farrarium I, seminarium I, qui nucleos succernat I, modium I, semodium I: culcitas VIII, instragula VIII, pulvinos XVI, operimenta X, mappas III, centones pueris VI.

XI] Quo modo vineae iugera C instruere oporteat. vilicum, vilicam, operarios X, bubulcum I, asinarium I, salictarium I, subulcum I, summa homines XVI: boves II, asinos plostrarios II, asinum molarium I: vasa torcula instructa III, dolia ubi quinque vindemiae esse possint culleum DCCC, dolia ubi vinaceos condat XX,
2 frumentaria XX, opercula doliorum et tectaria priva, urnas sparteas VI, amphoras sparteas IIII, infidibula II, cola vitilia III, cola qui florem demat III, urceos mustarios X: plostra II, aratra II, iugum plostrarium I, iugum vinarium I, iugum asinarium I, orbem aheneum I, molile I: ahenum quod capiat culleum I, operculum aheni I, uncos ferreos III, ahenum coculum quod ca-
3 piat culleum I, urceos aquarios II, nassiternam I, pelvim I, matellionem I, trulleum I, situlum aquarium I, scutriscum I, trullam I, candelabrum I, matellam I, lectos IIII, scamnum I, mensas II, abacum I, arcam vestiariam I, armarium promptarium I, scamna longa VI, rotam aquariam I, modium praeferratum I, semodium I, labrum eluacrum I, solium I, labrum lupinarium I,

---

2 iogalem farrarium] farrearium 4 instracula
neam
6 R. XIII Quomodo uineae (uiniae *Pol.*, uineae *apogr.*) iugera C instituere (instruere *A*) oporteat Quomodo — oporteat *post rubricam om.* 14 demant 17 aheneum capit (capiat *V*, capit *apogr. et Vict.*) 18. 19 quod capeat nassiternam *apogr.*, nasiternam *V* 21. 22 scutriscum trullam candelabrum matellam lectos 25 I *post* solium *om.* (solium unum *V*)

---

2 togalem *codex Mediceus m* farrarium *b* 4 instragula *v* 17 ahenum *v* 18. 19 capiat *v*

serias X: ornamenta bubus II, ornamenta asinis in- 4
strata III, semuncias III, sportas faecarias III, molas asinarias III, molas trusatilis unas: ferramenta, falces sirpiculas V, falces silvaticas VI, arborarias III, secures V, cuneos IIII, vomeres II, ferreas X, palas VI, rutra IIII, rastros quadridentes II, crates stercorarias IIII, sirpiam stercorariam I, falculas viniaticas XL, falculas rustarias X, foculos II, forpices II, rutabulum I: corbulas 5
amerinas XX, quala sataria vel alveos XL, palas ligneas XL, luntris II, culcitas IIII, instragula IIII, pulvinos VI, operimenta VI, mappas III, centones pueris VI.

In torcularium quae opus sunt. vasis quinis prela [XII
temperata V, supervacanea III, suculas V, supervacaneam I, funes loreos V, subductarios V, melipontos V, troclias X, capistra V, assercula ubi prela sita sient V, serias III, vectes XL, fibulas XL, constibilis ligneas, qui arbores conprimat, si dishiascent, et cuneos VI, trapetos V, cupas minusculas X, alveos X, palas ligneas X, rutra ferrea quinque.

In torcularium in usu quod opus est. urceum I, [XIII
ahenum quod capiat Q. V, uncos ferreos III, orbem aheneum I, molas *, cribrum I, incerniculum I, securim I, scamnum I, seriam vinariam I, clavem torculari I, lectum stratum ubi duo custodes liberi cubent

---

1 II *post* bubus *om.* 3 unas trusatilis 5 II *post* vomeres *om.* 7. 8 faculas uiniaticas XL faculas rustarias X 8 forpices *apogr. et Vict.,* forcipes *V* I *post* rutabulum *om.* corcubulas 11 opermenta 12 R. XIIII Quomodo uasa torcola V iugerum instruere oporteat In torcolarium 14 melipontis 15 troclias *apogr.,* trochlias *Pol.,* trochleas *v* assercula V biprela 16 serias *V,* senas *apogr.* 18 cupas *apogr. et Vict.,* cuppas *V* 20 R. XV Quomodo torcularium et cellam oleariam parare oporteat 20. 21 urceum ahenum I quod

---

1 ornamenta bubus II *Pontedera* 3 trusatilis unas *v* 5 vomeres II *Pontedera* 7. 8 falculas *utroque loco Turnebus advers. 7, 23* 8 corbulas *v* 11 operimenta *nonnulla apographa et v* 14 mediponthos *Beroaldus* 15 assercula quinque ubi praela *Iucundus* 20. 21 urceum unum aenum quod *v*

(tertius servus una cum factoribus uti cubet), fiscinas
novas *, veteres *, epidromum I, pulvinum I, lucernas *,
corium I, craticulas duas, carnarium I, scalas unas.
2 In cellam oleariam haec opus sunt. dolia olearia,
opercula, labra olearia XIIII, concas maioris II et mi-
noris II, trullas aheneas tris, amphoras olearias II,
3 urceum aquarium I, urnam quinquagenariam I, sexta-
rium olearium I, labellum I, infidibula II, spongeas II,
urceos fictiles II, urnales II, trullas ligneas II, claves
cum clostris in cellas II, trutinam I, centumpondium
[incertum] I et pondera cetera.

XIIII] Villam aedificandam si locabis novam ab solo,
faber haec faciat oportet. parietes omnes, uti ius-
situr, calce et caementis, pilas ex lapide angulari,
tigna omnia, quae opus sunt, limina, postes, iugu-
menta, asseres, fulmentas, praesepis bubus hibernas aesti-
2 vas faliscas, equile, cellas familiae, carnaria III, orbem,
ahenea II, haras X, focum, ianuam maximam et alte-
ram quam volet dominus, fenestras, clatros in fenestras
maioris bipedalis X, luminaria VI, scamna III, sellas V,
telas togalis duas, [luminaria VI] paullulam pilam ubi triti-
cum pinsat I, fulloniam I, antepagmenta, vasa torcula II.
3 hae rei materiem et quae opus sunt dominus prae-
bebit et ad opus dabit, serram I, lineam I (materiem
dumtaxat succidet, dolabit, secabit facietque conductor),
lapidem, calcem, harenam, aquam, paleas, terram unde
lutum fiat. si de caelo villa tacta siet, de ea re verba
uti fiant. huic operi pretium ab domino bono, qui

---

2 I *post* epidromum *et post* pulvinum *om.* 4 R. XVI In cella olearia quae opus sint 12 R. XVII Villam aedificandam si locabis 17 orbem *om. Pol., add. apogr.* 20. 21 maioris lumina VI bipedalis X scamna III sellas V telas togalis duas luminaria VI paullulam pilam 24. 25 dabit succidet dolabit serram I lineam I materiam dumtaxat secabit facietque 27. 28 uba uti fiat

---

20. 21 luminaria VI *et* [luminaria VI] *Meursius*
27. 28 uti verba fiant *codex Mediceus m*

bene praebeat quae opus sunt et nummos fide bona solvat. tectum sic numerabitur: tegula integra quae 4 erit, in tegulas singulas II S, quae non erit, unde quarta pars aberit, duae pro una, conliciares quae erunt pro binis putabuntur; valli quot erunt, in singulas quaternae numerabuntur.

Villa *ex* lapide calce. fundamenta supra terram pede, ceteros parietes ex latere, iugumenta et antepagmenta quae opus erunt indito. cetera lex uti 5 villae ex calce caementis. pretium in tegulas singulas II S. loco salubri bono domino haec quae supra pretia posita sunt: ex signo manipretium erit. loco pestilenti, ubi aestate fieri non potest, bono domino pars quarta preti accedat.

Macerias ex calce caementis silice. uti dominus [XV omnia ad opus praebeat, altam P. V et columen P. I, crassam P. I S, longam P. XIV, et uti sublinat locari oportet. parietes villae si locet in P. C, id est P. X quoquo versum, libellis in ped. V et perticam I P. VIC. N. X. sesquipedalem parietem fundamenta faciat et ad opus praebeat dominus calcis in P. singulos *in* longitudinem [opus est] modium unum, harenae modios duos.

Calcem partiario coquendam qui dant, ita datur. [XVI perficit et coquit et ex fornace calcem eximit calcarius et ligna conficit ad fornacem. dominus lapidem, ligna ad fornacem, quod opus siet, praebet.

2. 3 soluat in tegulas singulas II id tectum sic numerabitur tegula integra quae erit 5 uallus quod erunt 7 uilla lapide 9 indicto 10. 11 uilla singulas n. s 15 R. XVIII De maceriis aedificandis 16 columen p. I (columen p. V *Pol.*, columen p. I *apogr.*) 17 longa 20. 21. 22 parietem dominus fundamenta faciat et ad opus praebeat calcis in p. singulos longitudinem 24 R. XVIIII Calcem partiario locandam 26 conficit ad furnacem *Pol. c*, conficit ad fornacem *reliqua apographa*

7 villa ex lapide *Pontedera* 9 indito *v* 10. 11 villae *Schneiderus* singulas II *Gesnerus* 17 longam *codex Mediceus m*

XVII] Robus materies, item ridica, ubi solstitium fuerit ad brumam semper tempestiva est. cetera materies quae semen habet, cum semen maturum habet, tum tempestiva est. quae materies semen non habet, cum glubebit, tum tempestiva est. *pinus* eo, quia semen viride et maturum habet (id semen de cupresso, de
2 pino quidvis anni legere possis), item quidvis anni matura est et tempestiva. ibidem sunt nuces bimae, inde semen excidet, et anniculae, eae ubi primum incipiunt hiascere, tum legi oportet: per sementim primum incipiunt maturae esse, postea usque adeo sunt plus menses VIII. hornotinae nuces virides sunt. ulmus, cum folia cadunt, tum iterum tempestiva est.

XVIII] Torcularium si aedificare voles quadrinis vasis, uti contra ora sient, ad hunc modum vasa conponito. arbores crassas P. II, altas P. VIIII cum cardinibus,
2 foramina longa P. III S exculpta digit. VI, ab solo foramen primum P. I S, inter arbores [et arbores] et parietes P. II, in II arbores P. I, arbores ad stipitem primum derectas P. XVI, stipites crassos P. II, altos cum cardinibus P. X, suculam praeter cardines P. VIIII, prelum longum P. XXV, inibi lingulam P. II S, pavimentum binis vasis cum canalibus duabus P. XXX, IIII trapetibus locum dextra sinistra pavimentum P. XX,
3 inter binos stipites vectibus locum P. XXII, alteris vasis exadversum ab stipite extremo ad parietem qui

---

1 R. XX Materies quid anni tempestiua sit 3 semen maturum (maturum semen *V*, semen maturum *apogr. et Vict.*) 5 pinus *om.* 6 cipresso 8 binae 10. 11 primum *om. Pol., add. apogr. et Vict.* (tum primum per semen *v*) mature esse *apogr.*, matura esse *V* 14 R. XXI Torcularium si aedificare uoles quadridis 20 derectos crassi p. II alti 23 duobus 26 ab stipite *V*, a stipite *apogr.*

---

8 bimae *Iucundus* 14 quadrinis *Turnebus advers. 7, 25* 18 et arbores *om. v* 20 stipites crassos p. II, altos *Pontedera*

pone arbores est P. XX: summa torculario vasis qua-
drinis latitudine P. LXVI, longitudine P. LII. inter
parietes, arbores ubi statues, fundamenta bona facito
alta P. V, inibi lapides silices, totum forum longum
P. V, latum P. II S, crassum P. I S. ibi foramen pe- 4
dicinis duobus facito, ibi arbores pedicino in lapide
statuito. inter duas arbores quod loci superent ro-
bore expleto, eo plumbum infundito. superiorem par-
tem arborum digitos VI altam facito [siet], eo capitu-
lum robustum indito, uti siet stipites ubi stent.
fundamenta P. V facito, ibi silicem longum P. II S, 5
latum P. II S, crassum P. I S planum statuito, ibi sti-
pites statuito. item alterum stipitem statuito. insuper
arbores stipitesque trabem planam inponito latam P. II,
crassam P. I, longam P. XXXVII, vel duplices indito,
si solidas non habebis. sub eas trabes inter canalis
et parietes extremos, ubi trapeti stent, trabeculam
pedum XXIII S inponito sesquipedalem, aut binas pro
singulis eo supponito. in iis trabeculis trabes, quae 6
insuper arbores stipites stant, conlocato: in iis tignis
parietes extruito iungitoque materiae, uti oneris satis
habeat. aram ubi facies, pedes V fundamenta alta
facito, lata P. VI, aram et canalem rutundam facito
latam P. IIII S, ceterum pavimentum totum funda- 7
menta P. II facito. fundamenta primum festucato,
postea caementis minutis et calce harenato semipedem
unum quodque corium struito. pavimenta ad hunc
modum facito: ubi libraveris, de glarea et calce hare-
nato primum corium facito, id pilis subigito, idem
alterum corium facito: eo calcem cribro subcretam in-
dito alte digitos duo, ibi de testa arida pavimentum

---

9 altum 10 indito *apogr.*, indicto *V* 18 XXIII S. *apogr.*, XXIIII ·S· *Pol.* 28. 29 harenato *apogr.*, arenato *V*

---

9 altam *v* siet *delevit Meursius*

struito: ubi structum erit, pavito fricatoque, uti pavi-
8 mentum bonum siet. arbores stipites robustas facito
aut pineas. si trabes minores facere voles, canalis
extra columnam expolito. si ita feceris, trabes P. XXII
9 longae opus erunt. orbem olearium latum P. IIII pu-
nicanis coagmentis facito, crassum digitos VI facito,
subscudes iligneas adindito. eas ubi confixeris, clavis
corneis occludito. in eum orbem tris catenas indito.
eas catenas cum orbi clavis ferreis corrigito. orbem
ex ulmo aut ex corylo facito: si utrumque habebis,
alternas indito.

XVIIII] In vasa vinaria stipites arboresque binis pe-
dibus altiores facito, supra foramina arborum, pedem
quaeque uti absiet, unae fibulae locum facito. semi-
pedem quoquo versum in suculam sena foramina in-
dito. foramen quod primum facies semipedem ab car-
2 dine facito, cetera dividito quam rectissime. porculum
in media sucula facito. inter arbores medium quod
erit, id ad mediam conlibrato, ubi porculum figere
oportebit, uti in medio prelum recte situm siet. lin-
gulam cum facies, de medio prelo conlibrato, ut inter
arbores bene conveniat, digitum pollicem laxamenti
facito. vectes longissimos P. XIIX, secundos P. XVI,
tertios P. XV, remissarios P. XII, alteros P. X, tertios
P. VIII.

XX] Trapetum quo modo concinnare oporteat. columel-
lam ferream, quae in miliario stat, eam rectam stare
oportet in medio ad perpendiculum, cuneis salignis

---

7 subscudes *apogr.*, suscudes *V* 9 cum orbis 12 R. XXII In uasa uinaria stipites 14 quēque 17 diuito 19 conlibato 21 conlibato *Pol.*, conlibrato *apogr.* 26 R. XXIII Trapetum quomodo concinnare oporteat Trapetum — oporteat *post rubricam om.*

---

14 quaeque uti absient *v* 17 diuidito *codex Mediceus m et corr. A* 19 conlibrato *codex Mediceus m* 26 Trapetum quomodo concinnare oporteat *in initio capitis posuit Gesnerus*

circumfigi oportet bene. eo plumbum effundere caveat,
ni labet columella. si movebitur, eximito; denuo eodem
modo facito, ne se moveat. modiolos in orbis olea- 2
gineos ex orcite olea facito, eos circumplumbato, caveto
ne laxi sient. in cupam eos indito. cunicas solidas
latas digitum pollicem facito, labeam bifariam faciat
habeat, quas figat clavis duplicibus, ne cadant.

Cupam facito P. X, tam crassam quam modioli [XXI
postulabunt, media inter orbis quae conveniat. eam
mediam pertundito *tam* crassam quam columella ferrea
erit, uti in *eam* columellam indere possis. eo fistulam
ferream indito, quae in columellam conveniat et in
cupam. inter cupam dextra sinistra pertundito late 2
digitos primoris IIII, alte digitos primoris III, sub cupa
tabulam ferream, *quam* lata cupa media erit, pertusam
figito, quae in columellam conveniat. dextra sinistra,
foramina ubi feceris, lamnis circumplectito. replicato
in inferiorem partem cupae omnis quattuor lamminas:
[dextra sinistra foramina] utrimque secus lamminas
sub lamminas pollulas minutas supponito, eas inter 3
sese configito, ne foramina maiora fiant, quo cupulae
minusculae indentur. cupa qua fini in modiolos erit,
utrimque secus imbricibus ferreis quattuor de suo sibi
utrimque secus facito qui figas. imbrices medias cla-
vulis figito. supra imbrices extrinsecus cupam per-
tundito, qua clavus eat, qui orbem cludat. insuper 4
foramen librarium ferreum digitos sex latum indito,
pertusum utrimque secus, qua clavus eat. haec omnia

---

5 laxi *apogr.*, lassi *V* indito *apogr.*, fundito *V* 8 R.XXIIII Cupam quomodo aedifices 9. 10. 11 postulabant mediam inter orbis quae conueniant crassam quam columella ferrea erit eam mediam pertundito uti in columellam 12 columellam *apogr.*, columnellam *V* 15 quam *om.* 23 desuos ibi 28 utrūque secus

---

9 postulabunt *v* conveniat *v* 15 tam latam quam cupa *Pontedera* 23 de suo sibi *Politianus coniecit*

eius rei causa fiunt, uti ne cupa in lapide conteratur.
armillas IIII facito, quas circum orbem indas, ne cupa
5 et clavus conterantur intrinsecus. cupam materia ulmea
aut faginea facito. ferrum factum quod opus erit uti
idem faber figat: HS LX opus sunt. [cum] plumbum
in cupam emito HS IIII. cupam qui concinnet et mo-
diolos qui indat et plumbet, operas fabri dumtaxat
HS VIII: idem trapetum oportet accommodet. summa
sumpti HS LXXII praeter adiutores.

XXII] Trapetum hoc modo accommodare oportet. li-
brator uti statuatur pariter ab labris. digitum mi-
nimum orbem abesse oportet ab solo mortari. orbes
cavere oportet nequid mortarium terant. inter orbem
et miliarium unum digitum interesse oportet. si plus
intererit atque orbes nimium aberunt, funi circumligato
2 miliarium arte crebro, uti expleas quod nimium inter-
est. si orbes altiores erunt atque nimium mortarium
deorsom teret, orbiculos ligneos pertusos in miliarium
in columella supponito, eo altitudinem temperato.
eodem modo latitudinem orbiculis ligneis aut armillis
ferreis temperato, usque dum recte temperabitur.
3 Trapetus emptus est in Suessano HS CCCC et olei
PL. conposturae HS LX: vecturam boum, operas VI,
homines VI cum bubulcis HS LXXII: cupam ornatam
HS LXXII, pro oleo HS XXV: S. S. HS DCXXVIIII. Pom-
peis emptus ornatus HS CCCXXCIIII: vecturam HS CCXXC:
domi melius concinnatur et accommodatur, eo sumpti

---

3 utrīsecus (intrinsecus *corr.* utrinsecus *A*, intrinsecus *bm*, utrisecus *c*, utrīsecus *Vf*) 5. 6 IS LX opus sunt cum plumbum cupam emito IS IIII 7. 8 dumtaxat H VIII 9 sumptui H LXXII 10 R. XXV Trapetum quomodo aedifices 15 adque 16 miliarium (molarium *V*) 22 H S] H*: item in reliquis* 23 uectura boum 25 DCCXXVIIII

---

6 in cuppam *v* 9 sumpti *Iucundus* 25 DCXXVIIII *Iucundus*

opus est HS LX: S. S. HS DCCXXIIII. si orbes in ve- 4
teres trapetos parabis, medios crassos P. I digitos III,
altos P. I, foramen semipedem quoquo vorsum. eos
cum advexeris, ex trapeto temperato. ii emuntur ad
Rufri macerias HS CXXC, temperantur HS XXX. tanti-
dem Pompeis emitur.

Fac ad vindemiam quae opus sunt ut parentur. [XXIII
vasa laventur, corbulae sarciantur, [picentur] dolia [quae
opus sunt] picentur. quom pluet, quala parentur, sar-
ciantur, far molatur, maenae emantur, oleae caducae
salliantur. uvas miscellas, vinum praeliganeum quod 2
operarii bibant, ubi tempus erit, legito. siccum puriter
omnium dierum pariter in dolia dividito. si opus erit,
defrutum indito in mustum de musto lixivo coctum,
partem quadragesimam addito defruti vel salis sesqui-
libram in culleum. marmor si indes, in culleum li- 3
bram indito: id indito in urnam, misceto cum musto:
id indito in doleum. resinam si indes, in culleum
musti P. III, bene conminuito, indito in fiscellam et
facito uti in doleo musti pendeat: eam quassato crebro,
uti resina condeliquescat. *ubi* indideris defrutum aut 4
marmor aut resinam, dies XX permisceto crebro, tri-
bulato cotidie. tortivum mustum circumcidaneum suo
cuique dolio dividito additoque pariter.

Vinum graecum hoc modo fieri oportet. uvas [XXIIII
apicias percoctas bene legito. ubi delegeris, in eius
musti culleum aquae marinae veteris Q. II *indito* vel
salis puri modium: eum in fiscella suspendito sinito-
que cum musto distabescat. si helvolum vinum facere

1 S. HS DCCXXIIII *Pol. et apographa recentiora,* S. S. DCCXXVIIII *A* 4 cum *om. V, add. apogr.* 7 R. XXVI Ad uindemiam quae opus sunt ut parentur 15 defriti 21 resina cum deliquescat indideris 25 R. XXVII Vinum graecum quomodo fiat 27 indito *om.* 29 heluiolum

15 defruti *v* 21 resina condeliquescat *Victorius*

voles, dimidium helvoli, dimidium apicii vini indito, defruti veteris partem tricesimam addito. quidquid vini defrutabis, partem tricesimam defruti addito.

XXV] Quom vinum coctum erit et quom legetur, facito uti servetur familiae primum suisque, facitoque studeas bene percoctum siccumque legere, ne vinum nomen perdat. vinaceos cotidie recentis succernito lecto restibus subtento, vel cribrum illi rei parato. eos conculcato in dolia picata vel in lacum vinarium picatum. id bene iubeto oblini, quod des bubus per hiemem. indidem, si voles, lavito paulatim. erit lora familiae quod bibat.

XXVI] Vindemia facta vasa torcula, corbulas, fiscinas, funis, patibula, fibulas iubeto suo quidquid loco condi. dolia cum vino bis in die fac extergeantur, privasque scopulas in dolia facito habeas illi rei, qui labra doliorum circumfrices. ubi erit lectum dies triginta, si bene deacinata erunt dolia, oblinito. si voles de faece demere vinum, tum erit ei rei optimum tempus.

XXVII] Sementim facito, ocinum, viciam, faenum graecum, fabam, ervum, pabulum bubus. alteram et tertiam pabuli sationem facito. deinde alias fruges serito. scrobis in vervacto oleis, ulmis, vitibus, ficis: simul cum semine serito. si erit locus siccus, tum oleas

---

1 heluioli uini *om. V,* apicii uini *Vict.,* apiciuini *cf,* apicium *b,* apicium *A* 3 defrudabis 4 Q. XXVIII Uua cocta ut seruentur 7.8 regentis *apogr.,* regentes *Pol.* lector estibus subtento cribum illius rei 9 lacum (latum *V*) pilatum 11 lorea 13 R. XXVIIII Vindemia facta (facta *om. Pol., add. apogr. et Vict.*) ut uasa torcula subligentur 15 fac extergeantur *apogr.,* face extergeantur *V* 20 R. XXX Sementim ut facias ocinum (ocymum *V*) 23 ueruacio

---

3 defrutabis *Ursinus* 7 recentes *v* 8 cribrum *v* illi rei *Iucundus* 9 picatum *v* 11 lora *Meursius* 23 vervacto *Victorius*

per sementim serito, et quae ante satae erunt, teneras tum supputato et arbores ablaqueato.

[XXVIII Oleas, ulmos, ficos, poma, vites, pinos, cupressos cum seres, bene cum radicibus eximito cum terra sua quam plurima circumligatoque, uti ferre possis: in alveo aut in corbula ferri iubeto. caveto, cum ventus siet aut imber, effodias aut feras: nam id maxime cavendum est. 2 in scrobe quom pones, summam terram subdito: postea operito terra radicibus fini, deinde calcato pedibus bene, deinde festucis vectibusque calcato quam optime poteris: id erit ei rei primum. arbores crassiores digitis V quae erunt, eas praecisas serito oblinitoque fimo summas et foliis alligato.

[XXVIIII Stercus dividito sic. partem dimidiam in segetem, ubi pabulum seras, invehito, et si ibi olea erit, simul ablaqueato stercusque addito: postea pabulum serito. partem quartam circum oleas ablaqueatas, quom maxime opus erit, addito terraque stercus operito. alteram quartam partem in pratum reservato idque, quom maxime opus erit, ubi favonius flabit, evehito luna silenti.

[XXX Bubus frondem ulmeam, populneam, querneam, ficulneam, usque dum habebis, dato. ovibus frondem viridem, usque dum habebis, praebeto: ubi sementim facturus eris, ibi oves delectato: et frondem usque ad

---

1 per *om. Pol., add. apogr.* 2 adlaqueato *apogr.*, ablaqueato *V* 3 R. XXXI Oleas et reliqua semina cum seres quomodo seras 7 feras *Ac, Vict.*, seras *Vbf* 8 quum pones *Pol. b,* cum pones *Ac* 12 digitos 15 R. XXXII Stercus ut diuidas 19 quam maxime 21 cum maxime *Vcf,* cōmaxime *A* 23 R. XXXIII Bubus frondem 24 ficulnam (ficulneam *apographa Italorum,* ficulnam *A,* ficulnamque *Pol.,* ficulneamquę *v*)

---

12 digitis *Plinius XVII 83*

pabula matura. pabulum aridum quod condideris in hiemem quam maxime conservato, cogitatatoque hiemis quam longa siet.

XXXI] Ad oleam cogendam quae opus erunt parentur. vimina matura, salix per tempus legatur, uti sit unde corbulae fiant et veteres sarciantur. fibulae unde fiant, aridae iligneae, ulmeae, nuceae, ficulneae, fac in stercus aut in aquam coniciantur: inde, ubi opus erit, fibulas facito. vectes iligneos, acrufolios, laureos, ulmeos
2 facito uti sient parati. prelum ex carpino atra potissimum facito. ulmeam, pineam, nuceam, hanc atque aliam materiem omnem cum effodies, luna decrescente eximito post meridiem sine vento austro. tum erit tempestiva, cum semen suum maturum erit, cavetoque per rorem trahas aut doles. quae materies semen non habebit, cum glube*bit*, tempestiva erit. vento austro caveto nequam materiem neve vinum tractes nisi necessario.

XXXII] Vineas arboresque mature face incipias putare. vites propages *in* sulcos: susum vorsum, quod eius facere poteris, vitis facito uti ducas. arbores hoc modo putentur, rami uti divaricentur, quos relinques, et uti recte caedantur et ne nimium crebri relinquan-
2 tur. vites bene nodentur: per omnes ramos diligenter caveto ne vitem praecipites et ne nimium praestringas. arbores facito uti bene maritae sint vitesque uti satis multae adserantur et, sicubi opus erit, de arbore deiciantur, uti in terram deprimantur, et biennio post praecidito veteres.

---

1. 2. in hieme hiemis *apogr.*, hiems *V* 4 R. XXXIIII Ad oleam cogendam quae pares. oleam cogendam et efficiendam locato 13 post meridies in uento 15 per errorem materies *om. V, add. apogr.* 16 cum glube
19 R. XXXV Vineae arboresque ut maturae putentur
20 in *om.*

---

1. 2 in hiemem *Schneiderus* 13 meridiem sine *v ex Plinio XVI 193* 15 rorem *v ex Plinio l. c.* 20 in sulcos *Iucundus*

Viniam sic facito uti curetur. vitem bene no- [XXXIII
datam deligato recte, flexuosa uti ne sit, susum vor-
sum semper ducito, quod eius poteris. vinarios custo-
desque recte relinquito. quam altissimam viniam
facito alligatoque recte, dum ne nimium constringas.
hoc modo eam curato. capita vitium per sementim
ablaqueato. vineam putatam circumfodito, arare in- 2
cipito, ultro citroque sulcos perpetuos ducito. vites
teneras quam primum propagato, sic occato: veteres
quam minimum castrato, potius, si opus erit, deicito
biennioque post praecidito. vitem novellam resicari
tum erit tempus, ubi valebit. si vinea a vite calva 3
erit, sulcos interponito ibique viveradicem serito, um-
bram ab sulcis removeto crebroque fodito. in vinea
vetere serito ocinum, si macra erit (quod granum ca-
piat ne serito), et circum capita addito stercus, paleas,
vinaceas, aliquid horum, quo rectius valeat. ubi vinea 4
frondere coeperit, pampinato. vineas novellas alligato
crebro, ne caules praefringantur, et quae iam in per-
ticam ibit, eius pampinos teneros alligato leniter cor-
rigitoque, uti recte spectent. ubi uva varia fieri coeperit,
vites subligato, pampinato uvasque expellito, circum
capita sarito.

Salictum suo tempore caedito, glubito arteque 5
alligato. librum conservato, cum opus erit in vinea,
ex eo in aquam coicito, alligato. vimina, unde cor-
bulae fiant, conservato.

Redeo ad sementim. ubi quisque locus frigi- [XXXIIII
dissimus aquosissimusque erit, ibi primum serito. in
caldissimis locis sementim postremum fieri oportet.

---

1 R. XXXVI Vinia ut curetur 2. 3 uorsum *V*, uersum *apogr.* 13 uiuę radicem 14 ab sulcis *V*, a sulcis *apogr.* 20 leuiter 24 R. XXXVII Salictum ut (ut *om. Pol., add. apogr. et Vict.*) suo tempore cedatur 28 R. XXXVIII De sementi facienda

---

20 leniter *v*

2 terram cave cariosam tractes. ager rubricosus et terra pulla, materina, rudecta, harenosa, item quae aquosa non erit, ibi lupinum bonum fiet. in creta et uligine et rubrica et qui ager aquosus erit, semen adoreum potissimum serito. quae loca sicca et non herbosa

XXXV] erunt, aperta ab umbra, ibi triticum serito. fabam in locis validis non calamitosis serito. viciam et faenum graecum quam minime herbosis locis serito. siliginem, triticum in loco aperto celso, ubi sol quam diutissime siet, seri oportet. lentim in rudecto et

2 rubricoso loco, qui herbosus non siet, serito. hordeum, qui locus novus erit aut qui restibilis fieri poterit, serito. trimestre, quo in loco sementim maturam facere non potueris et qui locus restibilis crassitudine fieri poterit, seri oportet. rapinam et coles rapicii unde fiant et raphanum in loco stercorato bene aut in loco crasso serito.

XXXVI] Quae segetem stercorent. stercus columbinum spargere oportet in pratum vel in hortum vel in segetem. caprinum, ovillum, bubulum, item ceterum stercus omne sedulo conservato. amurcam spargas vel inriges ad arbores: circum capita maiora amphoras, ad minora urnas cum aquae dimidio addito, ablaqueato prius non alte.

XXXVII] Quae mala in segete sint. si cariosam terram tractes. cicer, quod vellitur et quod salsum est, eo

---

1 R. XXXVIIII De agro rubricoso. Ager 3 fiet (siet *V*, fiet *apogr. et Vict.*) 4 et ager qui aquosus 5 erbosa 6 R. XL De faba et uicia siligine hordeo ubi serantur. Fabam 7 uiciam *Ab*, uitiam *Vc* 13 trimestrem 18 R. XLI Quae segetem stercorent stercorant 19 ortum *apogr.*, hortum *V* 21 amurca 25 R. XLII Quae mala in segete sint 26 tracies quod salsum (qb' salsum *Pol.*, quod salsum *apogr. et Vict.*)

---

13 trimestre *Pontedera ex Plinio XVIII 164* 18 stercorent *c* 21 amurcam *v* 26 tractes *Victorius*

malum est. hordeum, faenum graecum, ervum, haec
omnia segetem exsugunt et omnia quae velluntur.
nucleos in segetem ne indideris.
Quae segetem stercorent fruges. lupinum, faba, 2
vicia.
Stercus unde facias. stramenta, lupinum, paleas,
fabalia, acus, frondem iligneam querneam. ex segete
vellito ebulum, cicutam et circum salicta herbam altam
ulvamque: eam substernito ovibus bubusque, frondem
putidam. partem de nucleis succernito et in lacum
coicito, eo aquam addito, permisceto rutro bene: inde
lutum circum oleas ablaqueatas addito, nucleos con-
bustos item addito. vitis si macra erit, sarmenta sua 3
concidito minute et ibidem inarato aut infodito.
Per hiemem lucubratione haec facito. ridicas et
palos, quos pridie in tecto posueris, siccos dolato, fa-
culas facito, stercus egerito. nisi intermestri lunaque
dimidiata [tum] ne tangas materiem. quam effodies 4
aut praecides abs terra, diebus VII proximis, quibus
luna plena fuerit, optime eximetur. omnino caveto
nequam materiem doles neu caedas neu tangas, si
potes, nisi siccam neu gelidam neu rorulentam. fru- 5
menta face bis sarias runcesque avenamque destringas.
de vinea et arboribus putatis sarmenta degere et fasci-
nam face et vitis et ligna in caminum ficulna et codi-
cillos domino in acervum conpone.

---

5 uicia *apogr.*, uitia *V* 7 segeti 8 ebulum cicutam (ebulum et cicutam *V*, ebulum cicutam *apogr. et Vict.*) saucta 9 uuamque 13 uiti 15 lucurrabartione *A*, lucurabartione *f*, lucubratione *Vbc* 16 posueris *apogr.*, posueras *V* 21 materiam 22 forulentam 24 R. XLIII De uinea et arboribus putatis. De 25 facere

---

7 segete *Gesnerus ex Plinio XVII 55* 8 salicta *Victorius ex Plinio* 9 ulvamque A^2, *Victorius ex Plinio* 13 uitis *codex Mediceus m* 22 rorulentam *v ex Plinio XVI 194* 25 face *cv*

XXXVIII] Fornacem calcariam pedes latam x facito,
altam pedes xx, usque ad pedes tres summam latam
redigito. si uno praefurnio coques, lacunam intus
magnam facito, uti satis siet ubi cinerem concipiat,
ne foras sit educendus, fornacemque bene struito: fa-
2 cito fortax totam fornacem infimam conplectatur. si
duobus praefurnis coques, lacuna nihil opus erit. cum
cinere eruto opus erit, altero praefurnio eruito, in
altero ignis erit. ignem caveto ne intermittas quin
semper siet, neve noctu neve ullo tempore intermitta-
tur caveto. lapidem bonum in fornacem quam candi-
3 dissimum, quam minime varium indito. cum fornacem
facies, fauces praecipites deorsum facito. ubi satis
foderis, tum fornaci locum facito, uti quam altissima
et quam minime ventosa siet. si parum altam forna-
cem habebis ubi facias, latere summam statuito aut
4 caementis, cum luto summam extrinsecus oblinito. cum
ignem subdideris, siqua flamma exibit nisi per orbem
summum, luto oblinito. ventus ad praefurnium caveto
ne accedat: inibi austrum caveto maxime. hoc signi
erit, ubi calx cocta erit, summos lapides coctos esse
oportebit: item infimi lapides cocti cadent, et flamma
minus fumosa exibit.

Si ligna et virgas non poteris vendere neque lapidem habebis, unde calcem coquas, de lignis carbones coquito, virgas et sarmenta, quae tibi usioni supererunt, in segete conburito. ubi eas conbusseris, ibi papaver serito.

XXXVIIII] Vbi tempestates malae erunt, cum opus fieri non poterit, stercus in stercilinum egerito. bubile,

---

1 R. XLIIII De fornace calcaria 16 lateres 17 summam extrinsecus *apogr.*, summamq. extrinsecus *Pol.* 21 coactos esse 24 R. XLV Si ligna et uirgas non poteris uendere 29 R. LVI Ubi tempestates male erunt quid fieri possit

---

16 latere *Turnebus advers. 11, 13* 21 coctos esse *v cum nonnullis apographis*

ovile, cohortem, villam bene purgato. dolia plumbo vincito vel materie quernea † virisicca alligato. si bene sarseris aut bene alligaveris et in rimas medicamentum indideris beneque picaveris, quodvis dolium vinarium facere poteris. medicamentum in dolium hoc modo facito: cerae P. I, resinae P. I, sulpuris P. c' c'. haec omnia in calicem novum indito, eo addito gypsum 2 contritum, uti crassitudo fiat quasi emplastrum, eo dolia sarcito. ubi sarseris, qui colorem eundem facias, cretae crudae partes duas, calcis tertiam conmisceto: inde laterculos facito, coquito in fornace, eum conterito idque inducito.

Per imbrem in villa quaerito quid fieri possit. ne cessetur, munditias facito. cogitato, si nihil fiet, nihilo minus sumptum futurum.

Per ver haec fieri oportet. sulcos et scrobes fieri, [XL seminariis, vitiariis locum verti, vites propagari, in locis crassis et umectis ulmos, ficos, poma, oleas seri oportet. ficos, oleas, mala, pira, vites inseri oportet luna silenti post meridiem sine vento austro. oleas, ficos, pira, mala hoc modo inserito. quem ramum in- 2 siturus eris, praecidito, inclinato aliquantum, ut aqua defluat: cum praecides, caveto ne librum convellas. sumito tibi surculum durum, eum praeacuito, salicem graecam discindito. argillam vel cretam coaddito, harenae paululum et fimum bubulum, haec una bene condepsito, quam maxime uti lentum fiat. capito tibi scissam salicem, ea stirpem praecisum circumligato, ne liber frangatur. ubi id feceris, surculum praeacutum 3

6 sulpuris (et sulphuris *V*, sulpuris *Ac*, sulphuris *bf*) 10 tertia *apogr. et Vict.*, tertiã *V* 11 in fornacem 13 in uillam quid fieri possit *apogr.*, quid possit fieri *V* 16 R. XLVII Per uer quae fiant 24 proacuito saucem 27 condeposito lentum *apogr. et Vict.*, letum *Pol.*

13 in villa *editio Basileensis a. 1521* 24 praeacuito salicem *A* 27 condepsito *Victorius*

inter librum et stirpem artito primoris digitos II.
postea capito tibi surculum, quod genus inserere voles,
eum primorem praecuito oblicum primoris digitos II.
surculum aridum, quem artiveris, eximito, eo artito
surculum, quem inserere voles. librum ad librum
vorsum facito, artito usque adeo, quo praeacueris.
idem alterum surculum, tertium, quartum facito: quot
4 genera voles, tot indito. salicem graecam amplius
circumligato, luto depsto stirpem oblinito digitos cras-
sum tres. insuper lingua bubula obtegito, si pluat,
ne aqua in librum permanet. eam linguam insuper
libro alligato, ne cadat. postea stramentis circumdato
alligatoque, ne gelus noceat.

XLI] Vitis insitio una per ver, altera est cum uva
floret, ea optuma est. pirorum ac malorum insitio
per ver et per solstitium dies L et per vindemiam.
2 oleae et ficorum insitio est per ver. vitem sic in-
serito: praecidito quam inseres, eam mediam diffindito
per medullam: eo surculos praeacutos artito: quos
inseres, medullam cum medulla conponito. altera in-
sitio est: si vitis vitem continget, utriusque vitem
teneram praeacuito, obliquo inter sese medullam cum
3 medulla libro conligato. tertia insitio est: terebra
vitem quam inseres pertundito, eo duos surculos viti-
gineos, quod genus esse voles, insectos obliquos artito
ad medullam: facito iis medullam cum medulla con-
iungas artitoque ea qua terebraveris alterum ex altera
4 parte. eos surculos facito sint longi pedes binos, eos
in terram demittito replicatoque ad vitis caput, medias

---

3 proacuito 4 artiueris *apogr.*, artueris *Pol.* 7. 8 quod genera 9 dempsto 12 librum alligato 14 R. XLVIII Insitio uitis aliarumque rerum 15 pirorum ac malorum *apogr. et Vict.*, pirorum et malorum *V* 22 proacuito

---

3 praeacuito *v* 9 depsto *Victorius* 12 libro alligato *Pontedera* 22 praeacuito *Victorius*

vitis vinclis in terram defigito terraque operito. haec omnia luto depsto oblinito, alligato integitoque ad eundem modum, tamquam oleas.

Ficos et oleas altero modo. quod genus aut [XLII ficum aut oleam esse voles, inde librum scalpro eximito, alterum librum cum gemma de eo fico, quod genus esse voles, eximito, adponito in eum locum unde exicaveris in alterum genus facitoque uti conveniat. librum longum facito digitos III S, latum digitos III. ad eundem modum oblinito, integito, uti cetera.

Sulcos, si locus aquosus erit, alveatos esse [XLIII oportet, latos summos pedes tres, altos pedes quattuor, infimum latum P. I et palmum. eos lapide consternito: si lapis non erit, perticis saligneis viridibus controversus conlatis consternito: si pertica non erit, sarmentis conligatis. postea scrobes facito altos P. III S, latos P. IIII, et facito de scrobe aqua in sulcum defluat: ita oleas serito. vitibus sulcos et propagines ne 2 minus P. II S quoquo versus facito. si voles vinea cito crescat et olea, quam severis, semel in mense circum sulcos et capita oleaginea quot mensibus, usque donec trimae erunt, fodere oportet. eodem modo ceteras arbores procurato.

Oletum diebus XV ante aequinoctium vernum [XLIIII incipito putare. ex eo die dies XLV recte putabis. id hoc modo putato. qua locus recte ferax erit, quae arida erunt, et siquid ventus interfregerit, ea omnia eximito. qua locus ferax non erit, id

---

4 R. XLVIIII Ficos et oleas alio modo 8 exicaueris *apogr.*, exiccaueris *Pol.*, execaveris *Vict.* 11 R. L Sulcos quomodo facias 14. 15 controuersiis *Pol.*, controuersus *apogr.* 18 R. LI Vitibus sulcos propagationesque. Vitibus 20. 21 in mense sulcos et circum capita quod mensibus 24 R. LII Olea quo tempore putetur Oliuetum 28 qui locus ferax

---

24 Oletum *Iordanus Herm. t. XV p. 13* 28 qua locus ferax *Victorius ex Plinio XVII 127*

plus concidito aratoque. bene enodato stirpesque levis facito.

XLV] Taleas oleagineas, quas in scrobe saturus eris, tripedaneas decidito diligenterque tractato, ne liber laboret, cum dolabis aut secabis. quas in seminario saturus eris, pedalis facito, eas sic inserito. locus bipalio subactus siet beneque terra tenera siet beneque
2 glittus siet. cum taleam demittes, pede taleam opprimito. si parum descendet, malleo aut mateola adigito cavetoque ne librum scindas, cum adiges. palo prius locum ne feceris, quo taleam demittas. si ita severis
3 uti stet talea, melius vivet. taleae ubi trimae sunt, tum denique maturae sunt, ubi liber sese vertet. si in scrobibus aut in sulcis seres, ternas taleas ponito easque divaricato, supra terram ne plus IIII digitos transvorsos emineant; vel oculos serito.

XLVI] Seminarium ad hunc modum facito. locum quam optimum et apertissimum et stercorosissimum poteris et quam simillimum genus terrae eae, ubi semina positurus eris, et uti ne nimis longe semina ex seminario ferantur, eum locum bipalio vertito, delapidato circumque saepito bene et in ordine serito. in sesquipedem quoquo vorsum taleam demittito oppri-
2 mitoque pede. si parum deprimere poteris, malleo aut matiola adigito. digitum supra terram facito semina emineant fimoque bubulo summam taleam oblinito signumque aput taleam adponito crebroque sarito, si voles cito semina crescant. ad eundem modum alia semina serito.

---

3 R. LIII De taliis oleagineis oleagineas (oleaginas *V*, oleagineas *apogr. et Vict.*) 9 maleolo aut mateola
12 utis stet *Victorius in explicationibus et optima apographa,* utusstet *Pol.* 17 R. LIIII Seminarium quomodo fiat *apogr. et Vict.,* Seminarium quo fiat modo *V*

---

9 malleo aut mateola *Plinius XVII 125* 12 uti stet *Victorius*

Harundinem sic serito: ternos pedes oculos [XLVII disponito.

Vitiarium eodem modo facito seritoque. ubi vitis bima erit, resicato: ubi trima erit, eximito. si pecus pascetur, ubi vitem serere voles, ter prius resicato, quam ad arborem ponas. ubi v nodos veteres habebit, tum ad arborem ponito. quotannis porrinam serito, quotannis habebis quod eximas.

Pomarium seminarium ad eundem modum [XLVIII atque oleagineum facito. suum quidquid genus talearum serito.

Semen cupressi ubi seres, bipalio vertito. vere primo serito. porcas pedes quinos latas facito, eo 2 stercus minutum addito, consarito glebasque conminuito. porcam planam facito, paulum concavam. tum semen serito crebrum tamquam linum, eo terram cribro incernito altam digitum transversum. eam terram tabula aut pedibus conplanato, furcas circum offigito, eo perticas intendito, eo sarmenta aut cratis ficarias inponito, quae frigus defendant et solem. uti subtus homo ambulare possit facito. crebro runcato. simul herbae inceperint nasci, eximito. nam si herbam duram velles, cupressos simul evelles.

Ad eundem modum semen pirorum, malorum serito 3 tegitoque. nuces pineas ad eundem modum nisi tamquam alium serito.

Vineam veterem si in alium locum trans- [XLVIIII ferre voles, dumtaxat brachium crassam licebit. primum deputato, binas gemmas ne amplius relinquito. ex 2

---

1 R. LV Harundo quomodo seratur 6 nodo 7 quod annis serito (ibi serito *V*, inserito *Vict.*) 8 quod annis exsimas 9 R. LVI Pomarium seminarium 10 adque quidquit 14. 15 comminuito *Acf*, comminuto *bm*, communito *V* 16 serito cribo 22 inceperint (coeperint *V*) 24 maiorum 27 R. LVII De uinea uetere

---

6 nodos *Av* 16 crebrum *Popma* (*cf. c. 151*) 24 malorum *v*

radicibus bene exfodito, usque radices persequito et caveto ne radices saucies. ita uti fuerit ponito in scrobe aut in sulco operitoque et bene occulcato, eodemque modo vineam statuito, alligato flexatoque, uti fuerit, crebroque fodito.

L] Prata primo vere stercerato luna silenti. quae inrigiva non erunt, ubi favonius flare coeperit, cum prata defendes, depurgato herbasque malas omnis radicitus effodito.

2 Vbi vineam deputaveris, acervum lignorum virgarumque facito. ficos interputato et in vinea ficos subradito alte, ne eas vitis scandat. seminaria facito et vetera resarcito. haec facito, antequam viniam fodere incipias.

Vbi daps profanata comestaque erit, verno arare incipito. ea loca primum arato, quae siccissima erunt, et quae crassissima et aquosissima erunt, ea postremum arato, dum ne prius obdurescant.

LI] Propagatio pomorum, aliarum arborum. ab arbore abs terra pulli qui nascentur, eos in terram deprimito extollitoque primorem partem, uti radicem capiat: inde biennio post effodito seritoque. ficum, oleam, malum punicum, cotoneum aliaque mala omnia, laurum, murtum, nuces praenestinas, platanum, haec omnia a capite propagari eximique serique eodem
LII] modo oportet. quae diligentius propagari voles, in aullas aut in qualos pertusos propagari oportet et cum iis in scrobem deferri oportet. in arboribus, uti radices capiant, calicem pertundito: per fundum *pertusum* aut qualum ramum, quem radicem capere voles,

---

6 R. LVIII Prata quomodo stercorentur 15 R. LVIIII Ubi daps profanata erit quid fiat comestaque (cōmestaque *V*) 16 et loca (*cf. c. 131*) 19 R. LX Propagatio oleae pomorumque 23 cotonem 26 R. LXI Quae diligentius propagari uoles. Quae 28 uti] ubi 29. 30 pertusum *om.*

---

23 cotonium *v*

traicito: eum qualum aut calicem terra inpleto calcatoque bene, in arbore relinquito. ubi bimum fuerit, ramum sub qualo praecidito. qualum incidito ex ima 2 parte perpetuum, sive calix erit, conquassato. cum eo qualo aut calice in scrobe ponito. eodem modo vitem facito, eam anno post praecidito seritoque cum qualo. hoc modo quod genus vis propagabis.

Faenum, ubi tempus erit, secato cavetoque [LIII ne sero seces. priusquam semen maturum siet, secato, et quod optimum faenum erit, seorsum condito, per ver cum arabunt, antequam ocinum des, quod edint *boves*.

Bubus pabulum hoc modo parari darique oportet. [LIIII ubi sementim patraveris, glandem parari legique oportet et in aquam conici. inde semodios singulis bubus in dies dari oportet, et si non laborabunt, pascantur satius erit, aut modium vinaceorum, quos in dolium condideris. interdiu pascito, noctu faeni P. XXV uni bovi dato. si faenum non erit, frondem iligneam et 2 hederaciam dato. paleas triticeas et hordeaceas, acus fabaginum, *de* vicia vel de lupino, item de ceteris frugibus, omnia condito. cum stramenta condes, quae herbosissima erunt, in tecto condito et sale spargito, deinde ea pro faeno dato. ubi verno dare coeperis, 3 modium glandis aut vinaceorum dato aut modium lupini macerati et faeni P. XV. ubi ocinum tempestivum erit, dato primum. manibus carpito, id renascetur: quod falcula secueris, non renascetur. usque 4 ocinum dato, donec arescat: ita temperato. postea

---

2 in arborem (*cf. c. 133*) ubi ita fuerit 3 ex una 4 siue calix (si uero calix *V*) 5 in scrobem (in scrobe *V*) 8 R. LXII De fenisicia 12 edunt boves *om.* 13 R. LXIII Bubus pabulum 14 prataueris 17 uinaceorum *apogr.*, uinaciorum *V* 21 de *ante* vicia *om.*

---

3 ex ima parte *Rottboellius* 14 patraueris *codex Parisinus A*

viciam dato, postea panicum dato, secundum panicum frondem ulmeam dato. si populneam habebis, admisceto, ut ulmeae satis siet. ubi ulmeam non habebis, querneam et ficulneam dato. nihil est quod magis expediat, quam boves bene curare. boves nisi per hiemem, cum non arabunt, pasci non oportet. nam viride cum edunt, semper id expectant, et fiscellas habere oportet, ne herbam sectentur, cum arabunt.

LV] Ligna domino in tabulato condito, codicillos oleagineos, radices in acervo sub dio metas facito.

LVI] Familiae cibaria. qui opus facient per hiemem tritici modios IIII, per aestatem modios IIII S, vilico, vilicae, epistatae, opilioni modios III, conpeditis per hiemem panis P. IIII, ubi vineam fodere coeperint, panis P. V, usque adeo dum ficos esse coeperint, deinde ad P. IIII redito.

LVII] Vinum familiae. ubi vindemia facta erit, loram bibant menses tres: mense quarto heminas in dies, id est in mense congios II S: mense quinto, sexto, septimo, octavo in dies sextarios, id est in mense congios quinque: nono, decimo, undecimo, *duodecimo* in dies heminas ternas, id est *in mense* amphoram: hoc amplius Saturnalibus et Conpitalibus in singulos homines congios *III S*: summa vini in homines singulos inter annum Q. VII. conpeditis, uti quidquid operis facient, pro portione addito: eos non est nimium in annos singulos vini Q. X ebibere.

LVIII] Pulmentarium familiae. oleae caducae quam plurimum condito. postea oleas tempestivas, unde mi-

7 uiridem 9 R. LXIIII De lignis domini 11 R. LXV Familiae cibaria quanta dentur 17 R. LXVI Vinum familiae quantum detur 21 congius quinque *Pol.*, congios quinque *apogr.* duodecimo *om.* 22 in mense *om.* 24 III S *om.* 25 Q. VII] cum 27 uini Q. X] *in margine* al'. Quadrantalia 28 R. LXVII Pulmentarium familiae quantum detur

7 viride *v* 21 nono decimo undecimo et duodecimo *Iucundus* 22 id est amphoram in mense *Iucundus*

nimum olei fieri poterit, eas condito, parcito, uti quam diutissime durent. ubi oleae comesae erunt, hallecem et acetum dato. oleum dato in mense uni cuique S. I. salis uni cuique in anno modium satis est.

Vestimenta familiae. tunicam P. III S, saga [LVIIII
alternis annis: quotiens cuique tunicam aut sagum dabis, prius veterem accipito, unde centones fiant: sculponias bonas alternis annis dare oportet.

Bubus cibaria annua in iuga singula lupini mo- [LX
dios centum viginti aut glandis modios CCXL, faeni pondo IↃXX, ocini *, fabae $\overset{o}{\text{M}}$. XX, viciae $\overset{o}{\text{M}}$. XXX. praeterea granatui videto uti satis viciae seras. pabulum cum seres, multas sationes facito.

Quid est agrum bene colere? bene arare. quid [LXI
secundum? arare. quid tertium? stercorare.

Qui oletum saepissime et altissi*me miscebit, is tenuissi*mas radices exarabit. si male arabit, radices susum abibunt, crassiores fient, et in radices vires oleae abibunt. agrum frumentarium cum ares, bene et tempestivo ares, sulco vario ne ares. cetera cul- 2
tura est multum sarire et diligenter eximere semina et per tempus radices quam plurimas cum terra ferre; ubi radices bene operueris, calcare bene, ne aqua noceat. siquis quaeret, quod tempus oleae serendae siet, agro sicco per sementim, agro laeto per ver.

---

2 cōmesae *V*, commesse *A*, comesae *apographa recentiora* 3 in menses 5 R. LXVIII Vestimenta familiae 9 R. LXVIIII Bubus cibaria 11 pondo I, XXI, 14 R. LXX Quomodo ager colatur 15 tertio 16. 17 saepissime et altissimas radices exarabit 18 adibunt (abibunt *V*, adibunt *apogr. et Vict.*) 21 multum serere

---

11 *lacunam indicavit Schneiderus* 15 tertium *Iucundus ex Plinio XVIII 174* 16. 17 qui olivetum saepissime et altissime miscebit, is tenuissimas radices exarabit *Iucundus ex Plinio XVII 127* 21 multum sarire *Schneiderus*

LXII] Quot iuga boverum, mulorum, asinorum habebis, totidem plostra esse oportet.

LXIII] Funem torculum esse oportet extentum pedes LV, funem loreum in plostrum P. LX, lora retinacula longa P. XXVI, subiugia in plostrum P. XIIX, funiculum P. XV, in aratrum subiugia lora P. XVI, funiculum P. VIII.

LXIIII] Olea ubi matura erit, quam primum cogi oportet, quam minimum in terra et in tabulato esse oportet. in terra et in tabulato putescit. leguli volunt uti olea caduca quam plurima sit, quo plus legatur; factores, uti in tabulato diu sit, ut fracida sit, quo facilius conficiant. nolito credere oleum in tabulato
2 posse crescere. quam citissime conficies, tam maxime expediet, et totidem modiis collecta et plus olei efficiet et melius. olea quae diu fuerit in terra aut in tabulato, inde olei minus fiet et deterius. oleum, si poteris, bis in die depleto. nam oleum quam diutissime in amurca et in fracibus erit, tam deterrimum erit.

LXV] Oleum viride sic facito. oleam quam primum ex terra tollito. si inquinata erit, lavito, a foliis et stercore purgato. postridie aut post diem tertium, quam lecta erit, facito. olea ubi nigra erit, stringito. quam acerbissima olea oleum facies, tam oleum opti-
2 mum erit. domino de matura olea oleum fieri maxime expediet. si gelicidia erunt, cum oleam coges, post triduum atque quadriduum oleum facito. eam oleam,

---

1 R. LXXI Quod plostra habere oporteat   Quod   3 R. LXXII Funem quam longam esse oporteat   4 plaustrum   6 in aratum subiugia lorum (*cf. c. 135*)   8 R. LXXIII De olea colligenda   12. 13 ut in tabulato   qua facilius efficiant   15 modis collectae plus   20 R. LXXIIII Oleum uiride quomodo fiat   24 aceruissima   26. 27 coges triduum atque quatriduum post

---

4 plostrum *v*   6 aratrum *v*   12. 13 quo facilius *A*² *c v*   15 modiis *v*

si voles, sale spargito. quam caldissimum torcularium et cellam habeto.

Custodis et capulatoris officia. servet diligenter [LXVI cellam et torcularium. caveat quam minimum in torcularium et in cellam introeatur. quam mundissime purissimeque fiat. vaso aheneo neque nucleis ad oleum ne utatur. nam si utetur, oleum male sapiet. cortinam plumbeam in lacum *in*ponito, quo oleum fluat. ubi factores vectibus prement, continuo capulator conca oleum, quam diligentissime poterit, tollat, ne cesset. amurcam caveat ne tollat. oleum in labrum primum 2 indito, inde in alterum dolium indito. de iis labris fraces amurcamque semper subtrahito. cum oleum sustuleris de cortina, amurcam deorito.

Item custodis officia. qui in torculario erunt [LXVII vasa pura habeant curentque uti olea bene perficiatur beneque siccetur. ligna in torculario ne caedant. oleum frequenter capiant. factoribus det in *singulos* factus olei sextarios et in lucernam quod opus siet. fraces 2 cotidie reiciat. amurcam conmutet usque adeo, donec in lacum qui in cella est postremum pervenerit. fiscinas spongia effingat. cotidie oleo locum conmutet, donec in dolium pervenerit. in torculario et in cella caveat diligenter nequid olei subripiatur.

Vbi vindemia et oletas facta erit, prela extollito; [LXVIII funes torculos, melipontos, subductarios in car-

---

1 salē calidissimum 3 R. LXXV Custodis et capulatoris officia 4 cabet 6 uaso (uase *V,* uaso *apogr. et Vict.*) 8 ponito 9 conca *A,* concha *V et apographa recentiora* 15 R. LXXVI Item custodis qui in torculario (torculario *b,* torcularia *V,* torculari *A*) erit officia 18 singulos *om.* 19 in lucerna 24 neque olei 25 R. LXXVII Vasa olearia et uinaria extollere

---

1 sale *nonnulla apographa* 4 caveat *v* 18 in singulos factus *Iucundus* 19 in lucernam *v* 24 nequid olei *v et nonnulla apographa*

nario aut in prelo suspendito; orbes, fibulas, vectes, scutulas, fiscinas, corbulas, quala, scalas, patibula, omnia quis usus erit, in suo quidque loco reponito.

LXVIIII] Dolia olearia nova sic inbuito. amurca inpleto dies VII, facito ut amurcam cotidie suppleas. 2 postea amurcam eximito et arfacito. ubi arebit, cummim pridie in aquam infundito, eam postridie diluito. postea dolium calfacito minus, quam si picare velis, tepeat satis est: lenibus lignis facito calescat. ubi temperate tepebit, tum cummim indito, postea linito. si recte leveris, in dolium quinquagenarium cummim P. IIII satis erit.

LXX] Bubus medicamentum. si morbum metues, sanis dato salis micas tres, folia laurea III, porri fibras III, ulpici spicas III, alii spicas III, turis grana tria, herbae sabinae plantas tres, rutae folia tria, vitis albae caules III, fabulos albos III, carbones vivos III, vini S. III. 2 haec omnia sublimiter legi teri darique oportet. ieiunus siet qui dabit. per triduum de ea potione uni cuique bovi dato. ita dividito, cum ter uni cuique dederis, omnem absumas, bosque ipsus et qui dabit facito ut uterque sublimiter stent. vaso ligneo dato.

LXXI] Bos si aegrotare coeperit, dato continuo ei unum ovum gallinaceum crudum: integrum facito devoret. postridie caput ulpici conterito cum hemina

---

4 R. LXXVIII Dolia quomodo imbuantur 6 arfacito (arefacito *V,* arfacito *apogr. et Vict.*) 6. 7 cummim (cuminum *V,* commim *A,* cummim *apographa recentiora et Vict.*) deluito 10 cummim (cummini *Pol.,* cuminum *v,* cummim *Ab et Vict.,* cummin *cf*) 11 cummim (cummini *Pol.,* cumini *v,* cummim *apogr. et Vict.*) 13 R. LXXVIIII Bubus medicamentum Bubus medicamentum *post rubricam om.* 19 ter triduum 22 uase 23 R. LXXX Bos si aegrotare coeperit egrotare ceperit (aegrotauerit *V*)

---

7 diluito *v* 13 Bubus medicamentum *in initio capitis posuit Gesnerus* 19 per triduum *Columella VI 4, 3*

vini facitoque ebibat. sublimiter terat et vaso ligneo det, bosque ipsus et qui dabit sublimiter stet. ieiunus ieiuno bovi dato.

Boves ne pedes subterant, priusquam in viam [LXXII quoquam ages, pice liquida cornua infima unguito.

Vbi uvae variae coeperint fieri, bubus medi- [LXXIII camentum dato quotannis, uti valeant. pellem anguinam ubi videris, tollito et condito, ne quaeras cum opus siet. eam pellem et far et salem et serpullum, haec omnia una conterito cum vino, dato bubus bibant omnibus. per aestatem boves aquam bonam et liquidam bibant semper curato: ut valeant refert.

Panem depsticium sic facito. manus morta- [LXXIIII riumque bene lavato. farinam in mortarium indito, aquae paulatim addito subigitoque pulchre. ubi bene subegeris, defingito coquitoque sub testu.

Libum hoc modo facito. casei P. II bene dis- [LXXV terat in mortario. ubi bene distriverit, farinae siligineae libram aut, si voles tenerius esse, selibram similaginis [solum] eodem indito permiscetoque cum caseo bene. ovum unum addito et una permisceto bene. inde panem facito, folia *laurea* subdito, in foco caldo sub testu coquito leniter.

Placentam sic facito. farinae siligineae L. II, [LXXVI unde solum facias, in tracta farinae L. IIII et alicae primae L. II. alicam in aquam infundito. ubi bene mollis erit, in mortarium purum indito siccatoque bene. deinde manibus depsito. ubi bene subactum

---

1 uaso (uase *V,* uaso *apogr. et Vict.*) 4 R. LXXXI Boues ne pedes subterant 6 R. LXXXII Quomodo bubus medicamentum detur 7 quod annis 11 omnibus *om. Pol., add. apogr. et Vict.* 13 R. LXXXIII Panem depsticium sic facito 17 R. LXXXIIII Libum hoc modo facito 19 libra 22 laurea *om.* 24 R. LXXXV Placentam sic facito siligineae *apographa recentiora,* sili[illegible]nene *A,* siligneae *V*

---

19 libram *v*

erit, farinae L. IIII paulatim addito. id utrumque tracta
facito. in qualo, ubi arescant, conponito. ubi arebunt,
2 conponito puriter. cum facies [in] singula tracta, ubi
depsueris, panno oleo uncto tangito et circumtergeto
unguitoque. ubi tracta erunt, focum, ubi cocas, cal-
facito bene et testum. postea farinae L. II conspargito
condepsitoque. inde facito solum tenue. casei ovilli
P. XIIII ne acidum et bene recens in aquam indito.
ibi macerato, aquam ter mutato. inde eximito, sic-
catoque bene paulatim manibus, siccum bene in mor-
3 tarium inponito. ubi omne caseum bene siccaveris,
in mortarium purum manibus condepsito conminuito-
que quam maxime. deinde cribrum farinarium purum
sumito caseumque per cribrum facito transeat in mor-
tarium. postea indito mellis boni P. IIII S. id una
bene conmisceto cum caseo. postea in tabula pura,
quae pateat P. I, ibi balteum ponito, folia laurea uncta
4 supponito, placentam fingito. tracta singula in totum
solum primum *in*ponito, deinde de mortario tracta
linito, tracta addito singulatim, item linito usque adeo,
donec omne caseum cum melle abusus eris. in sum-
mum tracta singula indito, postea solum contrahito
ornatoque focum † de ve primo temperatoque, tunc
placentam inponito, testo caldo operito, pruna insuper
et circum operito. videto ut bene et otiose percoquas.
aperito, dum inspicias, bis aut ter. ubi cocta erit,
eximito et melle unguito. haec erit placenta semo-
dialis.

LXXVII] Spiram sic facito. quantam volés pro ra-
tione, ita uti placenta fit, eadem omnia facito, nisi
alio modo fingito. in solo tracta cum melle oblinito

---

18 tractam singula 19 ponito 22 tractan singula
23 de ue primo *cum nota mendi* 29 R. LXXXVI Spiram
sic facito quantum

---

18. 22 tracta singula *utroque loco v*

bene. inde tamquam restim tractes facito, ita inponito [in solo], simplicibus conpleto bene arte. cetera omnia, quasi placentam facias, facito coquitoque.

Scriblitam sic facito. in balteo tractis caseo [LXXVIII ad eundem modum facito, uti placentam, sine melle.

Globos sic facito. caseum cum alica ad [LXXVIIII eundem modum misceto. inde quantos voles facere facito. in ahenum caldum *in* unguen indito. singulos aut binos coquito versatoque crebro duabus rudibus, coctos eximito, eos melle unguito, papaver infriato, ita ponito.

Encytum ad eundem modum facito, uti [LXXX globos, nisi calicem pertusum cavum habeat. ita in unguen caldum fundito. † honestum quasi spiram facito idque duabus rudibus vorsato praestatoque. item unguito coloratoque caldum ne nimium. id cum melle aut cum mulso adponito.

Erneum *sic facito* tamquam placentam. eadem [LXXXI omnia indito, quae in placentam. id permisceto in alveo, id indito in irneam fictilem, eam demittito in aulam aheneam aquae calidae plenam. ita coquito ad ignem. ubi coctum erit, irneam confringito, ita ponito.

Spaeritam sic facito, ita uti spiram, nisi sic [LXXXII fingito. de tractis caseo melle spaeras pugnum altas facito. eas in solo conponito densas, eodem modo conponito atque spiram itemque coquito.

Votum pro bubus, uti valeant, sic facito. [LXXXIII Marti, Silvano in silva interdius in capita singula boum

---

4 R. LXXXVII Scriblitam sic facito 5 sine melle (sine melle coquitoque *V*, sine melle *apogr. et Vict.*) 6 R. LXXXVIII Globulos sic facito 8 in aenum caldum unguen 12 R. LXXXVIIII Encytum sic facito 14 unguem *apogr. et Vict.*, unguen *V* 15 uorsato *apogr. et Vict.*, uersato *V* 18 R. LXXXX Erneum sic facito Erneum placentum tamquam placentam 20 id *om. V, add. apogr.* 24 R. LXXXXI Spaeritam sic facito 25 speras *Am*, sphaeras *V*, spheras *b* 27 adque 28 R. LXXXXII Votum pro bubus uti *A*, ut *V et apographa recentiora*

votum facito. farris L. III et lardi P. IIII S et pulpae P. IIII S, vini S. III, id in unum vas liceto coicere, et vinum item in unum vas liceto coicere. eam rem divinam vel servus vel liber licebit faciat. ubi res divina facta erit, statim ibidem consumito. mulier ad eam rem divinam ne adsit neve videat quo modo fiat. hoc votum in annos singulos, si voles, licebit vovere.

LXXXIIII] Savillum hoc modo facito. farinae selibram, casei P. II S una conmisceto quasi libum, *addito* mellis P. =— et ovum unum. catinum fictile oleo unguito. ubi omnia bene conmiscueris, in catinum indito, catinum testo operito. videto ut bene percocas medium, ubi altissimum est. ubi coctum erit, catinum eximito, melle unguito, papaver infriato, sub testum subde paulisper, postea eximito. ita pone cum catillo et lingula.

LXXXV] Pultem punicam sic coquito. libram alicae in aquam indito, facito uti bene madeat. id infundito in alveum purum, eo *addito* casei recentis P. III, mellis P. S, ovum unum, omnia una permisceto bene. ita insipito in aulam novam.

LXXXVI] Graneam triticeam sic facito. selibram tritici puri in mortarium purum indat, lavet bene corticemque deterat bene eluatque bene. postea in aulam

2 idinumuas 3 idem 7 uoles si 9 R. LXXXXIII Sauillum sic facito 10 addito *om.* 13 testo *apogr.*, texto *V: in margine veteris codicis adscriptum erat* Huc usque de duobus emendaui hinc de uno exemplario tantum 17 lingulas 18 R. LXXXXIIII Pultem punicam sic facito aligae 19 uti *apogr. et Vict,* ut *V* 20 addito *om.* 21 permisceto bene *apogr. et Vict.,* bene permisceto *V* 23 R. LXXXXV Graneam triticeam sic facito 25 deterat bene eluatque bene *apogr. et Vict.,* deterat bene eluatque *Pol.*

2 id in unum uas *codex Mediceus m* 3 item *Victorius* 7 si voles *Iucundus* 18 alicae *v*

indat et aquam puram *addat* cocatque. ubi coctum erit, lacte addat paulatim usque adeo, donec cremor crassus erit factus.

[LXXXVII Amulum sic facito. siliginem purgato bene, postea in alveum indat, eo addat aquam bis in die. die decimo aquam exsiccato, exurgeto bene, in alveo puro misceto bene, facito tamquam faex fiat. id in linteum novum indito, exprimito cremorem in patinam novam aut in mortarium. id omne ita facito et refricato denuo. eam patinam in sole ponito, *sinito* arescat. ubi arebit, in aulam novam indito, inde facito cum lacte coquat.

[LXXXVIII Salem candidum sic facito. amphoram defracto collo puram inpleto aquae purae, in sole ponito. ibi fiscellam cum sale populari suspendito et quassato suppletoque identidem. id aliquotiens in die cotidie facito, usque adeo donec sal desiverit tabescere biduum. 2 id signi erit: menam aridam vel ovum demittito: si natabit, ea muries erit, vel carnem vel caseos vel salsamenta quo condas. eam muriam in labella vel in patinas *diffundito*, in sole ponito. usque adeo in sole habeto, donec concreverit. inde flos salis fiet. ubi nubilabitur et noctu sub tecto ponito; cotidie, cum sol erit, in sole ponito.

[LXXXVIIII Gallinas et anseres sic farcito. gallinas teneras, quae primum parient, concludat. polline vel farina hordeacia consparsa turundas faciat, eas in aquam intinguat, in os indat, paulatim cotidie addat: ex gula consideret, quod satis sit. bis in die farciat et meridie bibere dato: ne plus aqua sita siet horam unam. eodem modo anserem alito, nisi prius dato bibere et bis in die, bis escam.

---

1 addat *om.* 4 R. LXXXXVI Amulum sic facito 10 sinito *om.* 11 aulam (aullam *Pol.,* ollam *v,* aulam *apogr.*) 13 R. LXXXXVII Salem candidum sic facito 16 suppletoque *apogr.,* supletoque *V* 21 diffundito *om.* 25 R. LXXXXVIII Gallinas et anseres sic farcito

LXXXX] Palumbum recentem *sic farcito.* ubi prensus erit, ei fabam coctam tostam primum dato, ex ore in eius os inflato, item aquam. hoc dies VII facito. postea fabam fresam puram et far purum facito et fabae tertia pars ut infervescat, tum far insipiat, puriter facito et coquito bene. id ubi excluserit, depsito bene, oleo manum unguito, primum pusillum, postea magis depset, oleo tangito depsitoque, dum poterit facere turundas. ex aqua dato, escam temperato.

LXXXXI] Aream sic facito. locum ubi facies confodito. postea amurca conspargito bene sinitoque conbibat. postea conminuito glebas bene. deinde coaequato et paviculis verberato. postea denuo amurca conspargito sinitoque arescat. si ita feceris, neque formicae nocebunt neque herbae nascentur.

LXXXXII] Frumento ne noceat curculio neu mures tangant. lutum de amurca facito, palearum paulum addito, sinito macerescant bene et subigito bene: eo granarium totum oblinito crasso luto. postea conspargito amurca omne quod lutaveris. ubi aruerit, eo frumentum refrigeratum condito: curculio non nocebit.

LXXXXIII] Olea si fructum non feret, ablaqueato. postea stramenta circumponito. postea amurcam cum aqua conmisceto aequas partes. deinde ad oleam circumfundito. ad arborem maxumam urnam conmixti sat est: ad minores arbores pro ratione indito. et idem

---

1 R. LXXXXVIIII Palumbum recentem sic farcito sic farcito *om.* ubi] ui 5 tum far (cum far *V,* tum far *apogr. et Vict.*) 6 excluseris depsito (deponito *V,* depsito *apogr. et Vict.*) 8 depses 9 dato escam temperato (des escam temperatam *V,* dato escam temperato *apogr.*) 10 R. C Aream sic facito 16 R. CI Frumento ne curculio noceat 23 R. CII Olea si fructum non fert

---

1 Palumbum recentem sic farcito *ex rubrica v* 6 excluserit *A*

hoc si facies ad arbores feraces, eae quoque meliores fient. ad eas stramenta ne addideris.

[LXXXXIIII Fici uti grossos teneant, facito omnia quo modo oleae, et hoc amplius, cum ver adpetet, terram adaggerato bene. si ita feceris, et grossi non cadent et fici scabrae non fient et multo feraciores erunt.

[LXXXXV Convolvolus in vinia ne siet. amurcam condito, puram bene facito, in vas aheneum indito congios II. postea igni leni coquito, rudicula agitato crebro usque adeo, dum fiat tam crassum quam mel. postea sumito bituminis tertiarium et sulpuris quartarium. conterito in mortario seorsum utrumque. 2 postea infriato quam minutissime in amurcam caldam et simul rudicula misceto et denuo coquito sub dio caelo. nam si in tecto coquas, cum bitumen et sulpur additum est, excandescet. ubi erit tam crassum quam viscum, sinito frigescat. hoc vitem circum caput et sub brachiis unguito: convolvolus non nascetur.

[LXXXXVI Oves ne scabrae fiant. amurcam condito, puram bene facito, aquam *in qua* lupinus deferverit et faecem de vino bono, inter se omnia conmisceto pariter. postea cum detonderis, unguito totas, sinito biduum aut triduum consudent. deinde lavito in mari: si aquam marinam non habebis, facito aquam salsam, ea lavito. si haec sic feceris, neque scabrae fient et lanae plus et meliorem habebunt, et ricini non erunt molesti. eodem in omnes quadripedes utito, si scabrae erunt.

---

1 eae *apogr. et Vict.*, hae *V* 3 R. CIII Fici uti grossos teneant 7 R. CIIII Inuoluolus conuoluolus in uinia ne siet 17 circum caput (sub caput *V*, circum caput *apogr. et Vict.*) 18 sub brachia nascetur, *in margine* nocebit (nascetur *Vc et superscripto* l' nocebit *A*, nocebit *bf.* nocebit *in margine adscriptum fuisse adnotavit Victorius*) 19 R. CV Oues ne scabrae fiant 20 aquam lupinus defruerit 24 facito (facies *V*, facito *apogr.*)

---

18 bracchiis *Plinius XXI 23* 20 deferverit *v*

LXXXXVII] Amurca decocta axem unguito et lora et calciamenta et coria: omnia meliora facies.

LXXXXVIII] Vestimenta ne tiniae tangant. amurcam decoquito ad dimidium, ea unguito fundum arcae et angulos et extrinsecus [et] pedes. ubi ea adaruerit, vestimenta condito. si ita feceris, tiniae non nocebunt.
2 et item ligneam supellectilem omnem si ungues, non putescet, et cum ea terseris, splendidior fiet. item ahenea omnia unguito, sed prius extergeto bene. postea cum unxeris, cum uti voles, extergeto. splendidior erit, et aerugo non erit molesta.

LXXXXVIIII] Fici aridae si voles uti integrae sint, in vas fictile condito. id amurca decocta unguito.

C] Oleum si in metretam novam inditurus eris, amurca, ita uti est cruda, prius conluito agitatoque diu, ut bene conbibat. id si feceris, metreta oleum non bibet, et oleum melius faciet, et ipsa metreta firmior erit.

CI] Virgas murteas si voles cum bacis servare et item aliut genus quod vis, et si ramulos ficulneos voles cum foliis, inter se alligato, fasciculos facito, eos in amurcam demittito, supra stet amurca facito. sed ea quae demissurus eris sumito paulo acerbiora. vas, quo condideris, oblinito plane.

CII] Si bovem aut aliam quamvis quadrupedem serpens momorderit, melanthi acetabulum, quod medici vocant zmurnaeum, conterito in vini veteris hemina. id per nares indito et ad ipsum morsum stercus suillum adponito. et idem hoc, si usus venerit, homini facito.

---

1 R. CVI Amurca axem unguito 3 R. CVII Vestimenta ne tiniae tangant 4. 5 arcae et extrinsecus et pedes et angulos 12 R. CVIII Fici aridae uti integrae sint uti] ut 14 R. CVIIII Oleum si (si *apogr. et Vict.,* sic *V*) in metretam addes 16 conuibat 18 R. CX Virgas murteas uti serues item aliud genus 24 R. CXI Si bouem aut aliam quadrupedem serpens momorderit 28 usus euenerit

---

16 combibat *v* 28 usus venerit *Victorius*

Boves uti valeant et curati bene sint, et qui [CIII fastidient cibum, uti magis cupide adpetant, pabulum quod dabis amurca spargito; primo paululum, dum consuescant, postea magis, et dato rarenter bibere conmixtam cum aqua aequabiliter. quarto *aut* quinto quoque die hoc sic facies. ita boves et corpore curatiores erunt, et morbus aberit.

Vinum familiae per hiemem qui utatur. musti [CIV Q. X in dolium indito, aceti acris Q. II eodem infundito, sapae Q. II, aquae dulcis Q. L. haec rude misceto 2 ter in die dies quinque continuos. eo addito aquae marinae veteris sextarios LXIIII et operculum in dolium inponito et oblinito *post* dies X. hoc vinum durabit tibi usque ad solstitium. siquid superfuerit post solstitium, acetum acerrimum et pulcherrimum erit.

Qui ager longe a mari aberit, ibi vinum grae- [CV cum sic facito. musti Q. XX in aheneum aut plumbeum infundito, ignem subdito. ubi bullabit vinum, ignem subducito. ubi id vinum refrixerit, in dolium quadragenarium infundito. seorsum in vas aquae dulcis Q. I infundito, salis $\overset{o}{\text{M}}$ I, sinito muriam fieri. ubi 2 muria facta erit, eodem in dolium infundito. schoenum et calamum in pila contundito, quod *satis* siet, sextarium unum eodem in dolium infundito, ut odoratum siet. post dies XXX dolium oblinito. ad ver diffundito in amphoras. biennium in sole sinito positum esse. deinde in tectum conferto. hoc vinum deterius non erit quam coum.

---

1 R. CXII Boues uti ualeant 5 aut *om.* 8 R. CXIII Vinum familiae per hiemem qui utatur 8. 9 musti quartarios X 10 sapae quadrantalia II 13 post *om.* 14. 15. solstitium *Vb et A priore loco,* solsticium *cf,* solistitium *Vict.* (*et A posteriore loco*) 16 R. CXIIII Qui ager a mari aberit ibi uinum graecum sic facito 23 satis *om.* 24 oderatum

---

13 oblinito post dies X *A. Gronovius* 24 odoratum *fv*

CVI] *Aquae marinae concinnatio.* aquae marinae Q. I ex alto sumito, quo aqua dulcis non accedit. sesquilibram salis frigito, eodem indito et rude misceto usque adeo, donec ovum gallinaceum coctum natabit, desinito
2 miscere. eodem vini veteris vel aminnii vel miscelli albi congios II infundito, misceto probe. postea in vas picatum confundito et oblinito. siquid plus voles aquae marinae concinnare, pro portione ea omnia facito.

CVII] Quo labra doliorum circumlinas, ut bene odorata sint et nequid viti in vinum accedat. sapae congios VI quam optimae infundito in aheneum aut in plumbeum et iris aridae contusae heminam et sertam campanicam P. V bene odoratam una cum iri contundas quam minutissime, per cribrum cernas et una cum sapa co-
2 quas sarmentis et leni flamma. conmoveto, videto ne aduras. usque coquito, dum dimidium excoquas. ubi refrixerit, confundito in vas picatum bene odoratum et oblinito et utito in labra doliorum.

CVIII] Vinum si voles experiri duraturum sit necne, polentam grandem dimidium acetabuli in caliculum novum indito et vini sextarium de eo vino quod voles experiri eodem infundito et inponito in carbones:
2 facito bis aut ter inferveat. tum id percolato, polentam abicito. vinum ponito sub dio. postridie mane gustato. si id sapiet, quod in dolio est, scito duraturum: si subacidum erit, non durabit.

CIX] Vinum asperum quod erit lene et suave si voles

---

1 R. CXV Aquae marinae concinnatio Aquae marinae concinnatio *post rubricam om.* q. I *et in margine* al'. quadrantarium 4 gallinaceum *apogr.,* gallinae *V* 7 siquis 8 ea omnia *apogr.,* omnia ea *V* 9 R. CXVI Quo labra doliorum circumlinas ut bene odorata sint 10 cogios *Pol.,* congios *apogr.* 15 leui 17 oderatum 19 R. CXVII Vinum si uoles experiri 23. 24 pulentam adicito (adiicito *V*) 27 R. CXVIII Vinum asperum lene fieri

---

7 siquid *Pontedera* 17 odoratum *aliquot apographa et v* 23. 24 polentam *v* 24 abiicito *Beroaldus*

facere, sic facito. de ervo farinam facito libras IIII et vini cyatos IIII *addito*, conspargito sapa. postea facito laterculos. sinito conbibant noctem et diem. postea conmisceto cum eo vino in dolio et oblinito *post* dies LX. id vinum erit lene et suave et bono colore et bene odoratum.

Odorem deteriorem demere vino. testam de te- [CX gula crassam puram calfacito in igni bene. ubi calebit, eam picato, resticula alligato, testam demittito in dolium infimum leniter, sinito biduum oblitum dolium. si demptus erit odor deterior, id optime; si non, saepius facito, usque dum odorem malum dempseris.

Si voles scire, in vinum aqua addita sit necne, [CXI vasculum facito de materia hederacia. vinum id, quod putabis aquam habere, eo demittito. si habebit aquam, vinum effluet, aqua manebit. nam non continet vinum vas hederaceum.

Vinum coum si voles facere, aquam ex alto [CXII marinam sumito mari tranquillo, cum ventus non erit, dies LXX ante vindemiam, quo aqua dulcis non perveniet. ubi hauseris de mari, in dolium infundito, nolito inplere, quadrantalibus quinque minus sit quam plenum. operculum inponito, relinquito qua interspiret. ubi dies XXX praeterierint, transfundito in 2 alterum dolium puriter et leniter, relinquito in imo quod desiderit. post dies XX in alterum dolium item transfundito: ita relinquito usque ad vindemiam. unde vinum coum facere voles, uvas relinquito in vinea, sinito bene coquantur, et ubi pluerit et siccaverit, tum

2 cyatos *apogr.*, cyathos *V* addito *om.* 5 post *om.* 7 R. CXIIII Odorem deteriorem demere 12 usque dum (usque *om. V, add. apogr.*) 13 R. CXX Si uoles scire uinum aquam habeat necne 14 quot 15 eodem mittito 18 R. CXXI Vinum coum si uoles facere 23. 24 qua (qui *V*, qua *apogr. et Vict.*) intersiret 26 desciderit

4. 5 oblinito post dies *A. Gronovius* 23. 24 interspiret A^2v 26 desederit *Av*

deligito et ponito in sole biduum aut triduum sub
dio, si pluviae non erunt. si pluvia erit, in tecto in
cratibus conponito, et siqua acina corrupta erunt, de-
3 purgato. tum sumito aquam marinam Q. S. S. E, in
dolium quinquagenarium infundito aquae marinae Q. X.
tum acina de uvis miscellis decarpito de scopione in
idem dolium, usque dum inpleveris. manu conprimito
acina, ut conbibant aquam marinam: ubi inpleveris
dolium, operculo operito, relinquito qua interspiret.
ubi triduum praeterierit, eximito de dolio et calcato
in torculario et id vinum condito in dolia lauta et
CXIII] pura et sicca. ut odoratum bene sit, sic facito.
sumito testam picatam, eo prunam lenem indito, suf-
fito serta et schoeno et palma, quam habent unguen-
tarii, ponito in dolio et operito, ne odor exeat, ante-
quam vinum indas. hoc facito pridie quam vinum
infundere voles. de lacu quam primum vinum in
dolia indito, sinito dies XV operta, antequam oblinas,
relinquito qua interspiret [vinum], postea oblinito.
2 post dies XL diffundito in amphoras et addito in sin-
gulas amphoras sapae sextarium unum. amphoras
nolito inplere nimium, ansarum infimarum fini, et
amphoras in sole ponito, ubi herba non siet, et am-
phoras operito, ne aqua accedat, et ne plus quadrien-
nium in sole siveris. post quadriennium in cuneum
conponito et instipa*to*.
CXIV] Vinum si voles concinnare, ut alvum bonam
faciat, secundum vindemiam, ubi vites ablaqueantur,
quantum putabis ei rei satis esse vini, tot vites abla-

---

5 q̄. X *et in margine* al'. quadrantalia 6 de scopio *et in margine* al'. descõpione ex̃. 11. 12 lauta et pura *et in margine* al'. curata ex̃. 15 in dolio (in dolia *V*, in dolio *apogr.*)
23. 24 siet et amphoras (siet amphoras *V*, siet et amphoras *apogr. et Vict.*) 26 instipa 27 R. CXXII Vinum si uoles concinnare ut aluum bonam faciat

---

26 instipato *Iucundus*

queato et signato. earum radices circumsecato et purgato. veratri *atri* radices contundito in pila, eas radices dato circum vitem et stercus vetus et cinerem veterem et duas partes terrae circumdato radices vitis. terram insuper inicito. hoc vinum seorsum legito. 2
si voles servare in vetustatem ad alvum movendam, *seorsum* servato, ne conmisceas cum cetero vino. de eo vino cyatum sumito et misceto aqua et bibito ante cenam. sine periculo alvum movebit.

In vinum mustum veratri atri manipulum coi- [CXV
cito in amphoram. ubi satis efferverit, de vino manipulum eicito. id vinum servato ad alvum movendam.

Vinum ad alvum movendam concinnare. vites cum 2
ablaqueabuntur, signato rubrica, ne admisceas cum cetero vino. tris fasciculos veratri atri circumponito circum radices et terram insuper inicito. per vindemiam de iis vitibus quod delegeris, seorsum servato, cyatum in ceteram potionem indito. alvum movebit et postridie perpurgabit sine periculo.

Lentim quo modo servari oporteat. laserpi- [CXVI
cium aceto diluito, permisceto lentim aceto laserpiciato et ponito in sole. postea lentim oleo perfricato, sinito arescat. ita integra servabitur recte.

Oleae albae quo modo condiantur. antequam [CXVII
nigrae fiant, contundantur et in aquam deiciantur. crebro aquam mutet. deinde, ubi satis maceratae erunt,

---

2 atri *om.* 7 seorsum *ante* servato *om.* ne commisceas *apogr.*, nec commisceas *V* 8 cyatum *Af*, cyathum *Vc* 10 R. CXXIII In uinum mustum ueratri atri 13 R. CXXIIII Vinum ad aluum mouendam 17 seorsus 18 cyatum *bf*, ciatum *A*, cyathum *Vc* 20 R. CXXV Lentim quomodo serues 24 R. CXXVI Oleae albae quomodo condiantur quo modo] quem 25 in aquam (in aqua *V*, in aquam *apogr. et Vict.*)

---

2 veratri atri radices *Pontedera* 17 seorsum *v*
24 quomodo *codex Mediceus m*

exprimat et in acetum coiciat et oleum addat, salis selibram in modium olearum. feniculum et lentiscum seorsum condat in acetum. si una admiscere voles, cito utito. in orculam calcato. manibus siccis, cum uti voles, sumito.

CXVIII] Oleam albam, quam secundum vindemiam uti voles, sic condito. musti tantundem addito, quantum aceti. cetera item condito ita, uti supra scriptum est.

CXIX] Epityrum album nigrum variumque sic facito. ex oleis albis nigris variisque nuculeos eicito. sic condito. concidito ipsas, addito oleum, acetum, coriandrum, cuminum, feniculum, rutam, mentam. in orculam condito, oleum supra siet. ita utito.

CXX] Mustum si voles totum annum habere, in amphoram mustum indito et corticem oppicato, demittito in piscinam. post dies XXX eximito. totum annum mustum erit.

CXXI] Mustaceos sic facito. farinae siligineae modium unum musto conspargito. anesum, cuminum, adipis P. II, casei libram, et de virga lauri deradito, eodem addito, et ubi definxeris, lauri folia subtus addito, cum coques.

CXXII] Vinum concinnare, si lotium difficilius transibit. capreidam vel iunipirum contundito in pila, libram indito, in duobus congiis vini veteris in vaso aheneo vel in plumbeo defervefacito. ubi refrixerit, in lagonam indito. id mane ieiunus sumito cyatum: proderit.

---

2 modium (modum *V,* modium *apogr.*) 4 utitor 6 R. CXXVII Oleam albam secundum uindemiam quam utaris 9 R. CXXVIII Epityrum album nigrum uariumque sic facito 13 utitor 14 R. CXXVIIII Mustum si uoles totum annum habere 16 diem 18 R. CXXX Mustaceos sic facito 23 R. CXXXI Vinum concinnare ad lotium 24 capidam (capidam ?) *et in margine* capidam iunipirum *apogr.,* iuniperum *V* 25 uase 27 cyatum *vel* ciatum *apogr.,* cyathum *V*

---

24 capreidam *codex Mediceus m*

[CXXIII Vinum ad isciacos sic facito. de iunipiro materiem semipedem crassam concidito minutim. eam infervefacito cum congio vini veteris. ubi refrixerit, in lagonam confundito et postea id utito [vini] cyatum mane ieiunus: proderit.

[CXXIV Canes interdiu clausos esse oportet, ut noctu acriores et vigilantiores sint.

[CXXV Vinum murteum sic facito. murtam nigram arfacito in umbra. ubi iam passa erit, servato ad vindemiam, in urnam musti contundito murtae semodium, id oblinito. ubi desiverit fervere mustum, murtam eximito. id est ad alvum crudam et ad lateris dolorem et ad coeliacum.

[CXXVI Ad tormina, et si alvus non consistet, et si taeniae et lumbrici molesti erunt. XXX mala punica acerba sumito, contundito, indito in urceum et vini nigri austeri congios III. vas oblinito. post dies XXX aperito et utito: ieiunus heminam bibito.

[CXXVII Ad dyspepsiam et stranguriam mederi. malum punicum ubi florebit, conligito, tris minas in amphoram infundito, vini Q. I veteris addito et feniculi radicem puram contusam minam. oblinito amphoram et post dies XXX aperito et utito. ubi voles cibum concoquere et lotium facere, hinc bibito quantum voles sine periculo. idem vinum taenias perpurgat et lumbricos, si sic concinnes. incenatum iubet*o* esse. 2 postridie turis drachmam unam conterito et mel coctum

1 R. CXXXII Vinum ad isciacos concinnare isciacos *apogr.*, ischiacos *V* iunipiro *Abf*, iunipero *VA*[2]*c* 4 cyatum *apogr.*, cyathum *V* 5 mane *om. Pol., add. apogr.* 6 R. CXXXIII Ut interdiu canes clausos habeas 8 R. CXXXIIII Vinum murteum sic facito murteum *apogr.*, murtheum *Pol.*
14 R. CXXXV Ad tormina et si aluus non consistet et ad tenias et lumbricos consistet *apogr. et Vict.*, consistat *V*
19 R. CXXXVI Ad dyspepsiam et stranguriam 23 utitor
24 conquoquere 26 iubet 27 thuris drachmam (drachmam *Vict.*, dracmam *A*, dragmam *bc*) unam conterito *apogr. et Vict.*, drachmam conterito *V*

drachmam unam et vini sextarium origaniti *addito.* dato ieiuno, et puero pro aetate triobolum et vini heminam. supra pilam inscendat et saliat decies et deambulet.

CXXVIII] Habitationem delutare. terram quam maxime cretosam vel rubricosam, eo amurcam infundito, paleas indito. sinito quadriduum fracescat. ubi bene fracuerit, rutro concidito. ubi concideris, delutato. ita neque aspergo nocebit, neque mures cava facient, neque herba nascetur, neque lutamenta scindent se.

CXXIX] Aream, ubi frumentum teratur, sic facito. confodiatur minute terra, amurca bene conspargatur et conbibat quam plurimum. conminuito terram et cylindro aut pavicula coaequato. ubi coaequata erit, neque formicae molestae erunt, et cum pluerit, lutum non erit.

CXXX] Codicillos oleagineos et cetera ligna amurca cruda perspargito et in sole ponito, perbibant bene. ita neque fumosa erunt et ardebunt bene.

CXXXI] Piro florente dapem pro bubus facito. postea verno arare incipito. ea loca primum arato, quae rudecta harenosaque erunt. postea uti quaeque gravissima et aquosissima erunt, ita postremo arato.

CXXXII] Dapem hoc modo fieri oportet. Iovi dapali culignam vini quantam vis polluceto. eo die feriae bubus et bubulcis et qui dapem facient. cum pollucere oportebit, sic facies: ‘Iuppiter dapalis, quod tibi fieri oportet in domo familia mea culignam vini dapi, eius rei ergo

---

1 addito *om.* 5 R. CXXXVII Habitationem delutare 11 R. CXXXVIII Area quomodo fiat sic facito (sic facies *V,* sic facito *apogr. et Vict.*) 15 cum pluerit (cum pluet *V,* cum pluerit *apogr. et Vict.*) 17 R. CXXXVIIII Ligna amurca spargantur 20 R. CXL Piro florente dapem pro bubus fieri 24 R. CXLI Dapem quomodo facias 27 iuppiter *apogr.,* Iupiter *V* 28 ei rei ergo

---

28 eius rei ergo *v*

macte hac illace dape pollucenda esto.' manus inter-
luito, postea vinum sumito: 'Iuppiter dapalis, macte 2
istace dape pollucenda esto, macte vino inferio esto.'
Vestae, si voles, dato. daps Iovi assaria pecunia urna
vini. Iovi caste profanato sua contagione. postea dape
facta serito milium, panicum, alium, lentim.

Propagatio pomorum ceterarumque arborum. [CXXXIII
arboribus abs terra pulli qui nati erunt, eos in terram
deprimito, extollito, uti radicem capere possint. inde,
ubi tempus erit, effodito seritoque recte. ficum, oleam, 2
malum punicum, mala strutea, cotonia aliaque mala
omnia, laurum cypriam, delphicam, prunum, murtum
coniugulum et murtum album et nigrum, nuces abel-
lanas, praenestinas, platanum, haec omnia genera a
capitibus propagari eximique ad hunc modum oporte-
bit. quae diligentius seri voles, in calcibus seri oportet.
in arboribus radices uti capiant, calicem pertusum 3
sumito tibi aut quasillum: per eum ramulum trans-
serito: eum quasillum terra inpleto calcatoque, in
arbore relinquito. ubi bimum erit, ramum tenerum
infra praecidito, cum quasillo serito. eo modo quod
vis genus arborum facere poteris uti radices bene
habeant. item vitem in quasillum propagato terra- 4
que bene operito, anno post praecidito, cum qualo
serito.

Priusquam messim facies, porcam praecida- [CXXXIV

---

2 iuppiter *Ab,* Iupiter *Vc* 7 R. CXLII Propagatio pomorum 8 ab terra (*cf. c. 51*) 11 cotonea *Acf,* cotonia *Vb* 12. 13 mirtum *utroque loco apogr.,* myrtum *V* 13 coniuolum *Pol.,* conuiolum *apogr.* 18 quasillum *apogr. et Vict.,* quasilum *Pol.* (quassilum *v*) per ea 19 quasillum *apogr. et Vict.,* quassilum *V* 21 quasillo *apogr. et Vict.,* quasilo *Pol.* (quassilo *v*) 23 quasillum *apogr. et Vict.,* quasilum *Pol.* (quassilum *v*) 26 R. CXLIII *loco inscriptionis vacuo relicto* messem *V,* messis *A,* messim *apographa recentiora et Vict.*

---

13 coniugulum *v* 18 per eum *v*

neam hoc modo fieri oportet. Cereri porca praecidanea
porco femina, priusquam hasce fruges condas, far, tri-
ticum, hordeum, fabam, semen rapicium. ture vino
Iano Iovi Iunoni praefato, priusquam porcum feminam
2 inmolabis. Iano struem ommoveto sic: 'Iane pater, te
hac strue ommovenda bonas preces precor, uti sies
volens propitius mihi liberisque meis domo familiae-
que meae.' fertum Iovi ommoveto et mactato sic:
'Iuppiter, te hoc ferto obmovendo bonas preces pre-
cor, uti sies volens propitius mihi liberisque meis
3 domo familiaeque meae mactus hoc ferto'. postea
Iano vinum dato sic: 'Iane pater, uti te strue ommo-
venda bonas preces bene precatus sum, eiusdem rei
ergo macte vino inferio esto'. postea Iovi sic: 'Iup-
piter macte isto ferto esto, macte vino inferio esto'.
4 postea porcam praecidaneam inmolato. ubi exta pro-
secta erunt, Iano struem ommoveto mactatoque item,
uti prius obmoveris. Iovi fertum obmoveto mactato-
que item, uti prius feceris. item Iano vinum dato et
Iovi vinum dato, item uti prius datum ob struem ob-
movendam et fertum libandum. postea Cereri exta et
vinum dato.

CXXXV] Romae tunicas, togas, saga, centones, sculponeas: Calibus et Minturnis cuculliones, ferramenta, falces, palas, ligones, secures, ornamenta, murices, catellas: Venafro palas. Suessae et in Lucanis plostra, treblae albae: Romae dolia, labra: tegulae ex Venafro.

---

2 condantur 3 thure 5 commoueto 8 moueto 9 iuppiter *apogr.*, Iupiter *V* fercto 10 sis 11 fercto *Abf*, ferto *Vc* 12. 13 commouenda 14 inferiori 14. 15 iuppiter *apogr.*, Iupiter *V* fercto inferiori 16 extra *apogr.*, exta *V* 17 itano struem *apogr.*, Iano struem *Pol. et Vict.* commoueto 18 ferctum 23 R. CXLIIII Tunicae et ceterae res ubicumque emantur 24 menturnis

---

10 sies *bfv* 14. 15 inferio *utroque loco Meursius* 18 fertum *v* 24 Minturnis *v*

aratra in terram validam romanica bona erunt, in ter- 2
ram pullam campanica: iuga romanica optima erunt:
vomeris indutilis optimus erit. trapeti Pompeis, Nolae
ad Rufri maceriam: claves, clostra Romae: hamae,
urnae oleariae, urcei aquarii, urnae vinariae, alia vasa
ahenea Capuae, Nolae: fiscinae campanicae † eame
utiles sunt. funes subductarios, spartum omne Capuae: 3
fiscinas romanicas Suessae, Casino * optimae erunt
Romae.

Funem torculum siquis faciet, Casini L. Tunnius,
Venafri C. Mennius L. F. eo indere oportet coria
bona VIII nostratia, recentia quae depsta sient, quam
minimum salis habeant. ea depsere et unguere unguine
prius oportet, tum siccare. funem exordiri oportet 4
longum P. LXXII. toros III habeat, lora in toros sin-
gulos VIIII lata digitos II. cum tortus erit, longus
P. XLVIIII. in conmissura abibunt P. III, reliqui erunt
P. XLVI. ubi extentus erit, accedent P. V: longus erit
P. LI. funem torculum extentum longum esse oportet
P. LV maximis vasis, minoribus P. LI. funem loreum 5
in plostrum iustum P. LX, semifunium P. XLV, lora
retinacula in plostrum P. XXXVI, ad aratrum P. XXVI,
lora praeductoria P. XXVII S, subiugia in plostrum lora
P. XIX, funiculum P. XV, in aratrum subiugia lora P. XII,
funiculum P. IIX.

Trapetos latos maximos P. IIII S, orbis altos P. III S, 6
orbis medios, ex lapicaedinis cum eximet, crassos pe-
dem et palmum, inter miliarium et labrum P. II *et*
digitos II, labra crassa digitum. secundarium trapetum

---

2 pulleam 5 oliariae 7 subductarios *apogr.*, subductarius *V* 17 abibit rel. erit 21 iustum p. LX *apogr.*, iustum p. XL *V* 23 subugia in lustrum (*cf. c. 63*) 27 lapricedinis 28 et *post* p. II *om.*

---

2 pullam *v* 17 abibunt *Iucundus* 23 subiugia *apogr. recentiora et v* 27 lapicaedinis *Iordanus ephem. litter. german. a. 1882 p. 1528*

latum P. IIII et palmum, inter miliarium et labrum pes unus digitus unus, labra crassa digitos V, orbis altos P. III et digitos V, crassos P. I et digitos III. foramen
7 in orbis semipedem quoquo versum facito. tertium trapetum latum P. IIII, inter miliarium et labrum P. I, labrum digitos V, orbis altos P. III *et* digitos III, crassos P. I et digitos II. trapetum ubi arvectum erit, ubi statues, ibi accommodato concinnatoque.

CXXXVI] Politionem quo pacto *partiario* dari oporteat. in agro Casinate et Venafro in loco bono parti octava corbi dividat, satis bono septima, tertio loco sexta; si granum modio dividet, parti quinta. in Venafro ager optimus nona parti corbi dividat. si communiter pisunt, qua ex parte politori pars est, eam partem in pistrinum politor. hordeum quinta modio, fabam quinta modio dividat.

CXXXVII] Vineam curandam partiario. bene curet fundum, arbustum, agrum frumentarium. partiario faenum et pabulum, quod bubus satis siet, qui illic sient. cetera omnia pro indiviso.

CXXXVIII] Boves feriis coniungere licet. haec licet facere: arvehant ligna, fabalia, frumentum, quod non † daturus erit. mulis, equis, asinis feriae nullae, nisi si in familia sunt.

CXXXIX] Lucum conlucare Romano more sic oportet.

---

4 in orbes semipedes (semiped *Pol. bc*) quoque uersum *Acf,* quoquo uersum *Vb* 6 labrum *om. V, add. apogr. et Vict.* orbis alios et *post* p. III *om.* 8 ibi e (et *V*) commodato 9 R. CXLV Politionem quo pacto dari oporteat Politionem — oporteat *post rubricam om.* 10. 11 parte octaua 11 satis bona 17 R. CXLVI Vineam redemptori partiario ut des 21 R. CXLVII Boues feriis coniungere licet 25 R. CXLVIII *loco inscriptionis vacuo relicto*

---

9 Politionem quo pacto dari oporteat *in initio capitis posuit Gesnerus* 11 satis bono *Meursius*

porco piaculo facito, sic verba concipito: 'si deus, si dea es, quoium illud sacrum est, uti tibi ius est porco piaculo facere illiusce sacri coercendi ergo harumque rerum ergo, sive ego sive quis iussu meo fecerit, uti id recte factum siet, eius rei ergo te hoc porco piaculo inmolando bonas preces precor, uti sies volens propitius mihi domo familiaeque meae liberisque meis: harumce rerum ergo macte hoc porco piaculo inmolando esto'. si fodere voles, altero piaculo eodem [CXL modo facito, hoc amplius dicito: 'operis faciundi causa'. dum opus, cotidie per partes facito. si intermiseris aut feriae publicae aut familiares intercesserint, altero piaculo facito.

Agrum lustrare sic oportet. impera suovitau- [CXLI rilia circumagi: 'cum divis volentibus quodque bene eveniat, mando tibi, Mani, uti illace suovitaurilia fundum agrum terramque meam, quota ex parte sive circumagi *iubes* sive circumferenda censeas, uti cures lustrare'. Ianum Iovemque vino praefamino, sic dicito: 'Mars 2 pater, te precor quaesoque uti sies volens propitius mihi domo familiaeque nostrae, quoius rei ergo agrum terram fundumque meum suovitaurilia circumagi iussi, uti tu morbos visos invisosque, viduertatem vastitudinemque, calamitates intemperiasque prohibessis defendas averruncesque; utique tu fruges, frumenta, vineta virgultaque grandire beneque evenire siris, pastores 3 pecuaque salva servassis duisque bonam salutem valetudinemque mihi domo familiaeque nostrae: harumce

1. 2 si deae squoium 8 haruce 9 si fodere] R. CXLVIIII *loco inscriptionis vacuo relicto* uelis 14 R. CL *loco inscriptionis vacuo relicto* 14. 15 imperas uouitaurilia 16 mani *apogr.*, inani *V* uti illa es uoui taurilia *et in margine* uti illace suouitaurilia 18 iubes *om.* 19 uino *apogr.*, uiuo *V* 23 tum orbos 28 harunce

1. 2 si dea es quoium *Victorius* 9 voles *Weisius quaest. Caton. p. 112 cf. index capitulorum* 23 tu morbos *Iucundus*

rerum ergo, fundi terrae agrique mei lustrandi lustrique faciendi ergo, sicuti dixi, macte hisce suovitaurilibus lactentibus inmolandis esto: Mars pater, eiusdem rei ergo macte hisce suovitaurilibus lactentibus esto'.
4 item [esto item] cultro facito struem et fertum uti adsiet, inde obmoveto. ubi porcum inmolabis, agnum vitulumque, sic oportet: 'eiusque rei ergo macte suovitaurilibus inmolandis esto'. † nominare vetat Martem neque agnum vitulumque. si minus in omnis litabit, sic verba concipito: 'Mars pater, siquid tibi in illisce suovitaurilibus lactentibus neque satisfactum est, te hisce suovitaurilibus piaculo'. si *in* uno duobusve dubitabit, sic verba concipito: 'Mars pater, quod tibi illoc porco neque satisfactum est, te hoc porco piaculo'.

CXLII] Vilici officia quae sunt, quae dominus praecepit, ea omnia quae in fundo fieri oportet quaeque emi pararique oportet, quo modoque cibaria, vestimenta familiae dari oportet, eadem uti curet faciatque moneo dominoque dicto audiens sit. hoc amplius, quo modo vilicam uti oportet et quo modo eae imperari oportet, uti adventu domini quae opus sunt parentur
CXLIII] curenturque diligenter. vilicae quae sunt officia, curato faciat. si eam tibi dederit dominus uxorem, ea esto contentus. ea te metuat facito. ne nimium luxuriosa siet. vicinas aliasque mulieres quam minimum utatur neve domum neve ad sese recipiat. ad cenam nequo eat neve ambulatrix siet. rem divinam

---

10. 11 tibi in (in *om. V, add. apogr.*) illisces uouitaurilibus lentibus 12 in *om.* 13 dubitauit 14 illuc 16 R. CLI Vilici officia 16. 17 domino praeceps 18 quomodoque (quomodo quae *Vc,* quum quae *b,* quomodoque *Af Vict.*) 23 R. CLII Vilicae officia

---

11 lactentibus *v* 14 illoc *Meursius* 16. 17 dominus *codices Parisinus A et Mediceus m* praecepit *editio Commeliniana*

ni faciat neve mandet, qui pro ea faciat, iniussu domini aut dominae. scito dominum pro tota familia rem divinam facere. munda siet: villam conversam 2 mundeque habeat: focum purum circumversum cotidie, priusquam cubitum eat, habeat. kalendis, idibus, nonis, festus dies cum erit, coronam in focum indat, per eosdemque dies lari familiari pro copia supplicet. cibum tibi et familiae curet uti coctum habeat. gal- 3 linas multas et ova uti habeat. pira arida, sorba, ficos, uvas passas, sorba in sapa et pira et uvas in doliis et mala strutea, uvas in vinaciis et in urceis in terra obrutas et nuces praenestinas recentes in urceo in terra obrutas habeat. mala scantiana in doliis et alia quae condi solent et silvatica, haec omnia quotannis diligenter uti condita habeat. farinam bonam et far suptile sciat facere.

Oleam legendam hoc modo locare oportet. [CXLIV oleam cogito recte omnem arbitratu domini, aut quem custodem fecerit, aut cui olea venierit. oleam ne stringito neve verberato iniussu domini aut custodis. si adversus ea quis fecerit, quod ipse eo die delegerit, pro eo nemo solvet neque debebitur. qui oleam le- 2 gerint, omnes iuranto ad dominum aut ad custodem sese oleam non subripuisse neque quemquam suo dolo malo ea oletate ex fundo L. Manli. qui eorum non ita iuraverit, quod is legerit omne, pro eo argentum nemo dabit neque debebitur. oleam cogi recte satis dato arbitratu L. Manli. scalae ita uti datae erunt, ita reddito, nisi quae vetustate fractae erunt. si non

---

1 pro ea (propter eā *V*, pro ea *apogr. et Vict.*) 7 eosdemque *apogr. et Vict.*, eos denique *Pol.* 9.10 sorua *utroque loco* 11 struthea 13 scantiniana 14 quod annis 17 R. CLIII Lex oleae legendae 21 eo die] hodie 23 omnes iunto 25 oleatate

---

13 scantiana *cum Plin. XV 50 et c. 7 v* 21 eo die *Iucundus* 23 omnes iuranto *v*

[erunt] reddet, *aequom solvito, id viri boni* arbitratu
3 deducetur. siquid redemptoris opera domino damni
datum erit, resolvito: id viri boni arbitratu deducetur.
legulos, quot opus erunt, praebeto et strictores. si non
praebuerit, quanti conductum erit aut locatum erit,
deducetur: tanto minus debebitur. de fundo ligna et
oleam ne deportato. qui oleam legerit, qui deportarit,
in singulas deportationes SS. N. II deducentur neque id
4 debebitur. omnem oleam puram metietur modio oleario.
adsiduos homines L praebeto, duas partes strictorum
praebeto. nequis concedat, quo olea legunda et fa-
ciunda carius locetur, extra quam siquem socium in-
praesentiarum dixerit. siquis adversum ea fecerit, si
5 dominus aut custos volent, iurent omnes socii. si non
ita iuraverint, pro ea olea legunda et faciunda nemo
dabit neque debebitur ei qui non iuraverit. acces-
siones in $\overset{\text{o}}{\text{M}}$ ∞ CC accedent oleae salsae $\overset{\text{o}}{\text{M}}$ V, olei puri
P. VIIII, in tota oletate [SS V] aceti Q. V. quod oleae
salsae non acceperint, dum oleam legent, in modios sin-
gulos S. S. SS *V* dabuntur.

CXLV] Oleam faciundam hac lege oportet locare. facito recte arbitratu domini aut custodis, qui id negotium curabit. si sex iugis vasis opus erit, facito. homines eos dato, qui placebunt *domino* aut custodi aut quis eam oleam emerit. trapetum facito: si operarii conducti erunt aut facienda locata erunt, pro eo re-

---

1 reddet eꝗque arbitratu 2 reducetur 4 sictores 7 ne deportato *plurima apographa,* non deportato *Vb* 11. 12 facienda 17 accedit 18 oletate SS V aceti 19 acceperint *apogr.,* acceperunt *V* 20 SS S̄. S dabuntur
21 R. CLIIII Lex oleae faciundae 24 domino *om.*
25 trapeti 26 erit pro

---

2 deducetur *v* 4 strictores *Victorius* 11. 12 faciunda *fv* 17 accedent *Iucundus* 24 domino aut custodi *Usenerus mus. Rhen. a. 1864 p. 141*

solvito, aut deducetur. oleum ne tangito utendi causa 2
neque furandi causa, nisi quod custos dederit aut dominus. si sumpserit, in singulas sumptiones ss. N. XL deducentur neque debebitur. factores, qui oleum fecerint, omnes iuranto aut ad dominum aut ad custodem sese de fundo L. Manli neque alium quemquam suo dolo malo oleum neque oleam subripuisse. qui 3
eorum non ita iuraverit, quae eius pars erit, omne deducetur neque debebitur. socium nequem habeto, nisi quem dominus iusserit aut custos. siquid redemptoris opera domino damni datum erit, viri boni arbitratu deducetur. si viride oleum opus siet, facito. accedet oleum et sale suae usioni quod satis siet, vasarium vict. II.

Oleam pendentem hac lege venire oportet. [CXLVI
olea pendens in fundo Venafro venibit. qui oleam emerit, amplius quam quanti emerit omnis pecuniae centesima accedet, praeconium praesens ss. L et olei romanici P. ∞ D, viridis P. CC, oleae caducae $\overset{o}{\text{M}}$ L, strictivae $\overset{o}{\text{M}}$ X, modio oleario mensum dato, unguinis P. X, ponderibus modiisque domini dato † iri pri primae cotulas duas. dies argento ex K. Nov. mensum X oleae 2
legendae faciendae quae locata est, et si emptor locarit, idibus solvito. recte haec dari fierique satisque dari domino, aut cui iusserit, promittito satisque dato arbitratu domini. donicum solutum erit aut ita satis datum erit, quae in fundo inlata erunt, pigneri sunto: nequid eorum de fundo deportato: siquid deportaverit, domini esto. vasa torcula, funes, scalas, trapetos, et 3
siquid aliut datum erit, salva recte reddito, nisi quae

---

6 manilii 12 uirdem oleum 15 R. CLV Lex oleae pendentis 18 oleum 25 cui iusserit *optima apographa,* cui ius erit *Pol.* 29. 30 trapetos siquit et aliut

---

6 Manlıı *v* 12 viride oleum *v* 29. 30 trapetos et siquid aliud *Iucundus*

vetustate fracta erunt. si non reddet, aequom solvito. si emptor legulis et factoribus, qui illic opus fecerint, non solverit, cui dari oportebit, si dominus volet, solvat. emptor domino debeto et id satis dato, proque ea re ita uti S. S. E item pignori sunto.

CXLVII] Hac lege vinum pendens venire oportet. vinaceos inlutos et faecem relinquito. locus vinis ad K. Octob. primas dabitur. si non ante [ea] exportaverit, dominus vino quid volet faciet. cetera lex, quae oleae pendenti.

CXLVIII] Vinum in doliis hoc modo venire oportet. vini in culleos singulos quadragenae et singulae urnae dabuntur. quod neque aceat neque muceat, id dabitur. in triduo proxumo viri boni arbitratu degustato. si non ita fecerit, vinum pro degustato erit. quot dies per dominum mora fuerit, quo minus vinum degustet,
2 totidem dies emptori procedent. vinum accipito ante K. Ian. primas. si non ante acceperit, dominus vinum admetietur. quod admensus erit dominus, pro eo resolvito. si emptor postularit, dominus ius iurandum dabit verum fecisse. locus vinis ad K. Octobres primas dabitur. si ante non deportaverit, dominus vino quid volet faciet. cetera lex, quae oleae pendenti.

CXLIX] Qua lege pabulum hibernum venire oporteat. qua vendas fini dicito. pabulum frui occipito ex Kal. Septembribus. prato sicco decedat, ubi pirus florere coeperit: prato inriguo, ubi super inferque vicinus permittet, tum decedito, vel diem certam utrique facito.

---

6 R. CLVI Lex uini (uino *Ab*, uini *V et Vict.*) pendentis 8 exportaueris 9 quid uolet (quod uolet *V*, quid volet *apogr. et Vict.*) 11 R. CLVII Lex uino in doliis 15 quod dies 19. 20 admensus erit pro eo dominus rem soluito 24 R. CLVIII Lex pabulo 25 finis 27. 28 promittet

---

19. 20 resolvito *v* 25 fini *Turnebus advers. 10, 18* 27. 28 permittet *v*

cetero pabulo Kal. Martiis *de*cedito. bubus domitis 2
binis, cantherio uni, cum emptor pascet, domino
pascere recipitur. holeris, asparagis, lignis, aqua, iti-
nere, actu domini usioni recipitur. siquid emptor aut
pastores aut pecus emptoris domino damni dederit,
viri boni arbitratu resolvat. siquid dominus aut fa-
milia aut pecus emptori damni dederit, viri boni ar-
bitratu resolvetur. donicum pecuniam *solverit aut* satis-
fecerit aut delegarit, pecus et familia, quae illic erit,
pigneri sunto. siquid de iis rebus controversiae erit,
Romae iudicium fiat.

Fructum ovium hac lege venire oportet. in sin- [CL
gulas casei P. I S dimidium aridum, lacte feriis quod
mulserit dimidium et praeterea lactis urnam unam:
hisce legibus, agnus diem et noctem qui vixerit in
fructum: et Kal. Iun. emptor fructu decedat; si inter-
kalatum erit, K. Mais. agnos XXX ne amplius pro- 2
mittat. oves quae non pepererint binae pro singulis
in fructu cedent. † die lanam et agnos vendat men-
ses X, ab coactore releget. porcos serarios in oves denas
singulos pascat. conductor duos menses pastorem prae-
beat. donec domino satisfecerit aut solverit, pignori esto.

Semen cupressi quo modo legi seri propagari- [CLI
que oporteat et quo pacto cupresseta seri oporteat,

---

1 cedito 2 bimis cantherio uini 5. 6 dederit boniuare soluat 8 solverit aut *om.* 12 R. CLVIIII Fructus ouium qua lege ueneat (uenierit *V*, ueneat *apogr. et Vict.*) 13 p. is. dimidium 23. 24 R. CLX Cupressum quomodo seras. semen cupressi qn̄ legi seri propagarique oporteat Semen — propagarique oporteat *post rubricam om.*

---

1 decedito *v* 2 binis *codex Mediceus m* canterio uni *v* 6 boni uiri arbitratu resolvat *Iucundus* 8 pecuniam solverit aut satisfecerit *Rudorffius ind. lect. Berol. aestiv. a. 1846* 13 pondo ·I· S. dimidium *v* 23. 24 Semen cupressi quando legi seri propagarique oporteat *in initio capitis posuit Victorius* quo modo legi *codices Parisinus A et Mediceus m*

Manius Percennius Nolanus ad hunc modum monstra-
2 vit. semen cupressi tarentinae per ver legi oportet;
materiem, ubi hordeum flavescit. id ubi legeris, in
sole ponito, semen purgato. id aridum condito, uti
aridum expostum siet. per ver serito in loco ubi terra
tenerrima erit, quam pullam vocant, ubi aqua propter
siet. eum locum stercorato primum bene stercore ca-
prino aut ovillo, tum vortito bipalio, terram cum ster-
core bene permisceto, depurgato ab herba graminibus-
3 que, bene terram conminuito. areas facito pedes latas
quaternos: subcavas facito, uti aquam continere pos-
sint: inter eas sulcos facito, qua herbas de areis pur-
gare possis. ubi areae factae erunt, semen serito
crebrum, ita uti linum seri solet. eo cribro terram
incernito, dimidiatum digitum terram altam succernito.
id bene tabula aut manibus aut pedibus conplanato.
4 siquando non pluet, uti terra sitiat, aquam inrigato
leniter in areas. si non habebis unde inriges, gerito
inditoque leniter. quotienscumque opus erit, facito uti
aquam addas. si herbae natae erunt, facito uti ab
herbis purges. quam tenerrimis herbis, et quotiens
opus erit, purges. per aestatem ita *uti* dictum est
fieri oportet, et ubi semen satum siet, stramentis ope-
riri; ubi germinascere coeperit, tum demi.
CLII] De scopis virgeis, Q. A. M. Manlii monstra-
verunt. in diebus XXX, quibus vinum legeris, aliquo-
tiens facito scopas virgeas ulmeas aridas, in asserculo

---

1 minius percennius *apogr. et Vict.*, parcēnius *Pol.* (parthenius *v*) 11 uti aquam *apogr. et Vict.*, uti cauae aquam *V* 19. 20 facito uti aquam *apogr.*, facies uti aquam *V* 21 tenerrimis herbis et *apogr. et Vict.*, tenerrimis et *V* 22 uti *om.* 24 germen nascere 25 R. CLXI De scopis uirgeis De scopis virgeis *post rubricam om.*

---

1 Manius *Victorius* 22 ita uti dictum est *v* 24 germinascere *Meursius* 25 De scopis virgeis *in initio capitis posuit Gesnerus*

alligato, eabus latera doliis intrinsecus usque bene perfricato, ne faex in lateribus adhaerescat.

Vinum faecatum sic facito. fiscinas olearias [CLIII campanicas duas illae rei habeto. eas faecis inpleto sub prelumque subdito exprimitoque.

Vinum emptoribus sine molestia quo modo [CLIV admetiaris. labrum culleare illae rei facito. id habeat ad summum ansas IIII, uti transferri possitur. id imum pertundito: ea fistulam subdito, uti opturari recte possit: et ad summum, qua fini culleum capiet, pertundito. id in suggestu inter dolia positum habeto, uti in culleum de dolio vinum salire possit. id inpleto, postea obturato.

Per hiemem aquam de agro depelli oportet. [CLV in monte fossas inciles puras habere oportet. prima autumnitate cum pulvis est, tum maxime ab aqua periculum est. cum pluere incipiet, familiam cum ferreis sarculisque exire oportet, incilia aperire, aquam diducere in vias et [segetem] curare oportet uti fluat. in villa, cum pluet, circumire oportet, sicubi perpluat, 2 et signare carbone, cum desierit pluere, uti tegula mutetur. per segetem in frumentis aut in segete aut in fossis sicubi aqua constat aut aliquid aquae obstat, id emittere, patefieri removerique oportet.

De brassica quod concoquit. brassica est quae [CLVI

3 R. CLXII De uino faecato 6 R. CLXIII Vinum emptoribus quo modo admetiaris 9. 10 opturarierecte (opturarier recte *Pol.*, obturarier rite *v*, obturari erete *vel* crete *A*, obturari erecte *bf*, opturari errecte *c*) 12 uti in (uti hoc in *V*, uti in *apogr. et Vict.*) decouinum 14 R. Per hiemem aquam de agro (de agro aquam *V*, aquam de agro *apogr. et Vict.*) depellere 15 inciles puras (inciles pellere puras *Pol.*, iniciles pellere puras *m*: pellere *om. reliqua apographa et v*) 25 R. CLXV De brassica quod medicamenta habeat et aliis ad medicinam pertinentibus

12 de dolio vinum *Pontedera*

omnibus holeribus antistat. eam esto vel coctam vel
crudam. crudam si edes, in acetum intinguito. miri-
fice concoquit, alvum bonam facit, lotiumque ad omnes
res salubre est. si voles in convivio multum bibere
cenareque libenter, ante cenam esto crudam quantum
voles ex aceto, et item, ubi cenaveris, comesto aliqua v
folia. reddet te quasi nihil ederis, bibesque quantum
voles.
2 Alvum si voles deicere superiorem, sumito bras-
sicae quae levissima erit P. IIII. inde facito manipulos
aequales tres conligatoque. postea ollam statuito cum
aqua. ubi occipiet fervere, paulisper demittito unum
manipulum, fervere desistet. postea ubi occipiet fer-
vere, paulisper demittito ad modum dum quinque nu-
3 meres, eximito. item facito alterum manipulum, item
tertium. postea conicito, contundito, item eximito in
linteum, exurgeto sucum quasi heminam in pocillum
fictile. eo indito salis micam quasi ervum et cumini
fricti tantum quod oleat. postea ponito pocillum in
sereno noctu. qui poturus erit, lavet calida, bibat
4 aquam mulsam, cubet incenatus. postea mane bibat
sucum deambuletque horas IIII, agat, negoti siquid
habebit. ubi libido veniet, nausia adprehendet, de-
cumbat purgetque sese. tantum bilis pituitaeque eiciet,
uti ipse miretur, unde tantum siet. postea ubi de-
orsum versus ibit, heminam aut paulo plus bibat. si
amplius ibit, sumito farinae minutae concas duas, in-
5 friet in aquam, paulum bibat, constituet. verum qui-
bus tormina molesta erunt, brassicam in aqua macerare

---

7 ederes 12 dimittito 20 lauet cauda 22 negotii 23 nausiae 25. 26 deoritum 27 conchas *Vbf,* concas *Ac* 29 brassicam in aquam *V,* brassica in aqua *apogr.*

---

7 ederis *v* 12 demittito *Av* 20 calida *fv* 23 nausia *apographa Italorum* 25. 26 deorsum (*sic* A^2) *Politianus coniecit*

oportet. ubi macerata erit, coicito in aquam calidam,
coquito usque donec conmadebit bene, aquam defun-
dito. postea salem addito et cumini paululum et pol-
linem polentae eodem addito et oleum. postea ferve- 6
facito, infundito in catinum, uti frigescat. eo interito
quod volet cibi, postea edit. sed si poterit solam
brassicam esse, edit. et si sine febre erit, dato vini
atri duri aquati bibat quam minimum; si febris erit,
aquam. id facito cotidie mane. nolito multum dare,
ne pertaedescat, uti possit porro libenter esse. ad eun-
dem modum viro et mulieri et puero dato. nunc de 7
illis, quibus aegre lotium it quibusque substillum est.
sumito brassicam, coicito in aquam ferventem, coquito
paulisper, uti subcruda siet. postea aquam defundito
non omnem. eo addito oleum bene et salem et cumini
paululum, infervefacito paulisper. postea inde iusculum
frigidum sorbere et ipsam brassicam esse, uti quam
primum excoquatur. cotidie id facito.

De brassica pythagorea, quid in ea boni sit [CLVII
salubritatisque. principium te cognoscere oportet, quae
genera brassicae sint et cuius modi naturam habeant.
omnia ad salutem temperat commutatque sese semper
cum calore, arida simul et umida et dulcis et amara et
acris. sed quae vocantur septem bona in conmixtura,
natura omnia haec habet brassica. nunc uti cognoscas
naturam earum, prima est levis quae nominatur: ea
est grandis, latis foliis, caule magno, validam habet
naturam et vim magnam habet. altera est crispa, 2
apiaca quae vocatur: haec est natura et aspectu bona,
ad curationem validior est quam quae supra scripta

---

8 aquatum febres *Pol. cf,* febris *Abv* 22 commetatque 23 arido dulci et amaro 24 uocatur in commixturam 29 apiacon uocatur

---

22 commutatque *Victorius* 24 uocantur *c* 29 apiaca quae *Plinius XIX 136 legisse videtur*

est. et item est tertia, quae lenis vocatur, minutis
caulibus, tenera, et acerrima omnium est istarum,
tenui suco vehementissima. et primum scito, de omni-
3 bus brassicis nulla est illius modi medicamento. ad
omnia vulnera tumores eam contritam inponito. haec
omnia ulcera purgabit sanaque faciet sine dolore.
eadem tumida concoquit, eadem erumpit, eadem vul-
nera putida canceresque purgabit sanosque faciet, quod
aliud medicamentum facere non potest. verum prius
quam id inponas, aqua calida multa lavato: postea bis
in die contritam inponito. ea omnem putorem adimet.
cancer ater, is olet et saniem spurcam mittit; albus
purulentus est, sed fistulosus et subtus suppurat sub
4 carne. in ea vulnera [huiusce modi] teras brassicam,
sanum faciet: optima est ad huiusce modi vulnus. et
luxatum siquid est, bis *in* die aqua calida foveto,
brassicam tritam opponito, cito sanum faciet: bis *in*
die id opponito, dolores auferet. et siquid contusum
est, erumpet: brassicam tritam opponito, sanum faciet.
et siquid in mammis ulceris natum et carcinoma, bras-
5 sicam tritam opponito, sanum faciet. et si ulcus
acrimoniam eius ferre non poterit, farinam hordeaceam
misceto, ita opponito. huiusce modi ulcera omnia haec
sana faciet, quod aliud medicamentum facere non
potest neque purgare. et puero et puellae si ulcus
erit huiusce modi, farinam hordeaceam addito. et si
voles eam consectam lautam siccam sale aceto sparsam
6 esse, salubrius nihil est. quo libentius edis, aceto
mulso spargito: lautam siccam et rutam coriandrum

---

1 et item (et *om. V, add. apogr.*) 9 aliud *om.* 11 ponito *Abc,* imponito *Vf* 14 tetras brassica 16. 17 siquod in *utroque loco om.* 22 hordeaceam *V,* ordeaceam *apogr.* 23 huiuscemodi *apogr.,* huiusmodi *V* 24 sanum 25 neque *apogr. et Vict.,* nec *V* 26 ordeaceam

---

9 medicamentum aliud *v* 14 teras *Politianus coniecit* brassicam *v* 24 sana *v*

sectam sale sparsam paulo libentius edes. id bene
faciet et mali nihil sinet in corpore consistere et
alvum bonam faciet. siquid antea mali intus *fu*erit,
omnia sana faciet, et de capite et de oculis omnia
deducet et sanum faciet. hanc mane esse oportet
ieiunum. et si bilis atra est et si lienes turgent et 7
si cor dolet et si iecur aut pulmones aut praecordia,
uno verbo omnia sana faciet [et] intro quae dolita-
bunt. eodem silpium inradito, bonum est. nam venae
omnes ubi sufflatae sunt ex cibo, non possunt per-
spirare in toto corpore: inde aliqui morbus nascitur.
ubi ex multo cibo alvus non it, pro portione brassica
si uteris, ita uti moneo, nihil istorum usu veniet
[morbis]. verum morbum articularium nulla res tam
purgat, quam brassica cruda, si edes concisam et rutam
et coriandrum consectam et sirpicium inrasum et bras-
sicam ex aceto oxymeli et sale sparsam. haec si 8
uteris, omnis articulos poteris experiri. nullus sumptus
est, et si sumptus esset, tamen valetudinis causa ex-
perires. hanc oportet mane ieiunum esse. *ins*omnis
siquis est vel seniosus, hac eadem curatione sanum
facies. verum assam brassicam et unctam caldam,
salis paulum dato homini ieiuno. quam plurimum
ederit, tam citissime sanus fiet ex eo morbo. tormina 9
quibus molesta erunt, sic facito. brassicam macerato
bene, postea in aulam coicito, defervefacito bene. ubi
cocta erit bene, aquam defundito. eo addito oleum
bene et salis paululum et cuminum et pollinem po-

---

3 intus erit 8 faciet et (facit et *V*, faciet et *apogr.*, faciet *Vict.*) 11 inde aliqui (unde aliquis *V*, inde aliqui *apogr. et Vict.*) 13 ita uti] id ut te 16 coriendrum concisam sictam inrasam et brassica 17 sparsa 17. 18 si uteris *Vbm*, sic uteris *cf*, sic uterus *A* 19. 20 experirus 20. 21 omnis uel siquis est seniosus 28 paululum (paulum *V*, paululum *apogr. et Vict.*)

---

8 facit intro *Iucundus* 16 coriandrum *cum aliquot apographis v*

lentae. postea ferve bene facito. ubi ferverit, in
catinum indito. dato edit, si poterit, sine pane; si
non, dato panem purum ibidem madefaciat. et si
febrim non habebit, dato vinum atrum bibat. cito
10 sanus fiet. et hoc siquando usus venerit, qui debilis
erit, haec res sanum facere potest: brassicam edit ita
uti S. S. E. et hoc amplius lotium conservato eius
qui brassicam essitarit, id calfacito, eo hominem de-
mittito, cito sanum facies hac cura: expertum hoc est.
item pueros pusillos si laves eo lotio, numquam de-
biles fient. et quibus oculi parum clari sunt, eo lotio
inunguito, plus videbunt. si caput aut cervices dolent,
11 eo lotio caldo lavito, desinent dolere. et si mulier eo
lotio locos fovebit, numquam † umseri fient, et fovere
sic oportet. ubi in scutra fervefeceris, sub sellam sup-
ponito pertusam. eo mulier adsidat, operito, circum
vestimenta eam dato.
12 Brassica erratica maximam vim habet. eam arfa-
cere et conterere oportet bene minutam. siquem pur-
gare voles, pridie ne cenet, mane ieiuno dato brassi-
cam tritam, aquae cyatos IIII. nulla res tam bene
purgabit, neque elleborum neque scamonium, et sine
13 periculo, et scito salubrem esse corpori. quos diffidas
sanos facere, facies. qui hac purgatione purgatus erit,
sic eum curato. sorbitione liquida hoc per dies septem
dato. ubi esse volet, carnem assam dato. si esse non
volet, dato brassicam coctam et panem, et bibat vinum
lene dilutum, lavet raro, utatur unctione. qui sic pur-
gatus erit, diutina valetudine utetur, neque ullus mor-
bus veniet nisi sua culpa. et siquis ulcus taetrum vel

---

3 dato pane 4 acrum 5 fiet (siet *V*, fiet *apogr.*)
9 faciet 10 idem *apogr.*, item *V* 13 desinent dolore
16 eo *apogr.*, ea *V* 21 cyathos 26. 27 asinam non solet

---

3 dato panem *fv* 4 atrum *v* 9 facies *Iucundus*
13 desinent dolere *codex Mediceus m cum b c v* 26. 27 assam *v*
non volet *v*

recens habebit, hanc brassicam erraticam aqua spar-
gito, opponito: sanum facies. et si fistula erit, turun- 14
dam intro trudito. si turundam non recipiet, diluito,
indito in vesicam, eo calamum alligato: ita premito,
in fistulam introeat. ea res sanum faciet cito. et ad
omnia ulcera vetera et nova contritam cum melle
opponito, sanum faciet. et si polypus in naso intro 15
erit, brassicam erraticam aridam tritam in manum
conicito et ad nasum admoveto, ita subducito susum
animam quam plurimum poteris: in triduo polypus
excidet. et ubi exciderit, tamen aliquot dies idem fa-
cito, ut radices polypi persanas facias. auribus si 16
parum audies, terito cum vino brassicam, sucum ex-
primito, in aurem intro tepidum instillato: cito te
intelleges plus audire. depetigini spurcae brassicam
opponito, sanam faciet et ulcus non faciet.

Alvum deicere hoc modo oportet, si vis bene [CLVIII
tibi deicere. sume tibi ollam, addito eo aquae sexta-
rios sex et eo addito ungulam de perna. si ungulam
non habebis, addito de perna frustum P. S quam
minime pingue. ubi iam coctum incipit esse, eo ad-
dito brassicae coliculos duos, betae coliculos duos cum
radice sua, feliculae pullum, herbae mercurialis non
multum, mitulorum L. II, piscem capitonem et scor-
pionem I, cochleas sex et lentis pugillum. haec omnia 2
decoquito usque ad sextarios III iuris. oleum ne ad-
dideris. indidem sume tibi sextarium unum tepidum,
adde vini coi cyatum unum, bibe, interquiesce, deinde
iterum eodem modo, deinde tertium: purgabis te bene.

---

6 contrita 8 in malum 11 aliquod 15 depetiginis porcae 17 R. CLXVI Aluum deicere hoc modo oportet 20 addito de perna (pone de perna *V*, addito de perna *apogr. et Vict.*) 22 colicolos *utroque loco* 26 decoquito (coquito *V*, decoquito *vel* dequoquito *apogr.*) 28 uini cui cyatum

---

6 contritam *Iucundus* 8 in manum *Gesnerus* 15 depetigini spurcae *Schneiderus* 28 uini Coi cyathum *v*

et si voles insuper vinum coum mixtum bibere, licebit bibas. ex iis tot rebus quod scriptum est unum, quod eorum vis, alvum deicere potest. verum ea re tot res sunt, uti bene deicias, et suave est.

CLVIIII] Intertrigini remedium. in viam cum ibis, apsinthi pontici surculum sub anulo habeto.

CLX] Luxum siquid est, hac cantione sanum fiet. harundinem prende tibi viridem P. IIII aut quinque longam, mediam diffinde, et duo homines teneant ad coxendices. incipe cantare in alio s. f. moetas uaeta daries dardaries asiadarides una petes, usque dum coeant. motas uaeta daries dardares astataries dissunapiter, usque dum coeant. ferrum insuper iactato. ubi coierint et altera alteram tetigerit, id manu prehende et dextera sinistra praecide, ad luxum aut ad fracturam alliga, sanum fiet. et tamen cotidie cantato in alio s. f. vel luxato. vel hoc modo, huat hauat huat ista pista sista dannabo dannaustra, et luxato. vel hoc modo, huat haut haut istasis tarsis ardannabou dannaustra.

CLXI] Asparagus quo modo seratur. locum subigere oportet bene, qui habeat umorem, aut locum crassum. ubi erit subactus, areas facito, ut possis dextra sinistraque sarire runcare, ne calcetur. cum areas deformabis, intervallum facito inter areas semipedem latum in omnes partes. deinde serito, ad lineam palo grana bina aut terna demittito et eodem palo cavum terra operito. deinde supra areas stercus spargito bene.

---

2 exusto trebus (ex his tot rebus *Vb*, ex iis tot rebus *A et Vict.*, exusto trebus *mf*, eusto trebus *c*) 5 R. CLXVII Intertrigini remedium si uia ibis 7 R. CLXVIII Luxum ut excantes 14 tetigerint 21 R. CLXVIIII Asparagus quomodo seratur *post rubricam om.* 22 humorem aut loco crasso 27 terrae

---

14 tetigerit *Victorius cum f* 21 Asparagus quomodo seratur *in initio capitis posuit Gesnerus* 27 terra *v*

serito secundum aequinoctium vernum. ubi erit natum, 2
herbas crebro purgato cavetoque ne asparagus una
cum herba evellatur. quo anno severis, semen stra-
mentis per hiemem operito, ne peruratur. deinde primo
vere aperito, sarito runcatoque. post annum tertium,
quam severis, incendito vere primo. deinde ne ante
sarueris, quam asparagus natus erit, ne in sariendo
radices laedas. tertio aut quarto anno asparagum vel- 3
lito ab radice. nam si defringes, stirpes fient et inter-
morientur. usque licebit vellas, donicum in semen
videris ire. semen maturum fit ad autumnum. ita,
cum sumpseris semen, incendito, et cum coeperit aspa-
ragus nasci, sarito et stercorato. post annos VIII aut
novem, cum iam est vetus, digerito et in quo loco
posturus eris terram bene subigito et stercerato.
deinde fossulas facito, quo radices asparagi demittas. 4
intervallum sit ne minus pedes singulos inter radices
asparagi. vellito, sic circumfodito, ut facile vellere
possis: caveto ne frangatur. stercus ovillum quam
plurimum fac ingeras: id est optimum ad eam rem:
aliut stercus herbas creat.

Salsura pernarum et ofellae puteolanae. pernas [CLXII
sallire sic oportet in dolio aut in seria. cum pernas
emeris, ungulas earum praecidito. salis romaniensis
moliti in singulas semodios. in fundo dolii aut seriae
sale sternito, deinde pernam ponito, cutis deosum
spectet, sale obruito totam. deinde alteram insuper
ponito, eodem modo obruito, caveto ne caro carnem 2
tangat. ita omnes obruito. ubi iam omnes conpo-

---

3 uellatur 3. 4 seueris sūstramentis praeuratur 5 sarito runcatoque (sarritoque runcatoque *V*, sarito runcatoque *apogr. et Vict.*) 13 sarito *Abf*, sarrito *Vc* 15 stercerato *Pol.*, stercorato *ARv* 16 qua 18 euellito 22 R. CLXX Salsura pernarum et ofellae puteolanae Salsura — puteolanae *post rubricam om.*

---

3 evellatur *Plinius XIX 147* 4 peruratur *Iucundus cum f* 18 vellito *Victorius*

sueris, sale insuper obrue, ne caro appareat: aequale facito. ubi iam dies quinque in sale fuerint, eximito omnis cum suo sale. quae tum summae fuerint, imas
3 facito eodemque modo obruito et conponito. post dies omnino XII pernas eximito et salem omnem detergeto et suspendito in vento biduum. die tertio extergeto spongea bene, perunguito oleo, suspendito in fumo biduum. tertio die demito, perunguito oleo et aceto conmixto, suspendito in carnario. nec tiniae nec vermes tangent.

---

4 post diem 6 extergito 9 tinia 10 M. Catonis de agricultura explī feliciter

---

4 post dies *v* 6 extergeto *Iucundus cum A*

INDEX NOMINVM